

LUND UNIVERSITY

Medborgardeltagande i den fysiska planeringen - en demokratiteoretisk analys av lagstiftning, retorik och praktik

Henecke, Birgitta; Khan, Jamil

2002

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Henecke, B., & Khan, J. (2002). *Medborgardeltagande i den fysiska planeringen - en demokratiteoretisk analys av lagstiftning, retorik och praktik*. (Dept. of Technology and Society report). Department of Sociology, Lund University.

Total number of authors:

2

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Birgitta Henecke
Jamil Khan

Medborgardeltagande i den fysiska planeringen

– en demokratiteoretisk analys av
lagstiftning, retorik och praktik

Department of
Technology and Society
Environmental and Energy
Systems Studies
Lund University
Report No. 36
November 2002

DEPARTMENT OF SOCIOLOGY • LUND UNIVERSITY

Working Paper in Sociology

2002:1

Birgitta Henecke
Jamil Khan

Medborgardeltagande i den fysiska planeringen

– en demokratiteoretisk analys av
lagstiftning, retorik och praktik

DEPARTMENT OF SOCIOLOGY
LUND UNIVERSITY

Working Paper in Sociology

2002:1

En komplett förteckning över titlar från
Sociologiska institutionen, Lunds universitet,
finns på www.soc.lu.se/info/publ, samt i slutet av boken
tillsammans med en förteckning över rapporter från
Institutionen för teknik och samhälle, LTH.

Copyright © Birgitta Henecke & Jamil Khan 2002

Grafisk form Infografen/Desktop

Sättning Ilgot Liljedahl

Produktion Informationsenheten, Sociologiska institutionen, Lund

Tryck Serviceenheten, Sociologiska institutionen, Lund 2002

ISSN 1404-6741 (Working Paper in Sociology)

ISSN 1102-3651 (Dept. of Technology and Society Report No. 36)

ISRN LUTFD2/TFEM--02/3031--SE + (1-38)

ISBN 91-7267-134-3

Distribution

Sociologiska institutionen

Lunds universitet

Box 114

SE-221 00 Lund, Sweden

Fax: +46 46 222 47 94 E-post: repro@soc.lu.se www.soc.lu.se/info/publ

Innehåll

Förord	4
Sammanfattning	5
1. Inledning	6
1.1 Syfte och metod	7
1.2 Avgränsning	8
1.3 Disposition	9
2. Medborgarnas deltagande enligt några demokratimodeller	10
2.1 Liberal demokrati	11
2.2 Deltagardemokrati	13
2.3 Deliberativ demokrati	14
3. Medborgardeltagande enligt plan- och bygglagstiftningen	17
3.1 Syfte enligt förarbetena	18
3.2 Åtgärder	19
3.3 Kritik mot det institutionaliserade medborgardeltagandet	21
3. 4 Kommentarer	23
4. Erfarenheter av medborgardeltagande	25
4.1 Former	25
4.2 Faktiskt deltagande	26
4.3 Faktiskt inflytande	29
4.4 Kommentarer	31
5. Avslutande diskussion	32
Litteratur	36

Förord

Under våren 2002 deltog vi i en doktorandkurs med titeln *”Deltagande och makt i den representativa demokratin”* vid statsvetenskapliga institutionen på Lunds universitet med universitetslektor Ylva Stubbergaard och professor Lennart Lundquist som kursledare. Avsikten med kursen var att ge underlag för en vetenskaplig granskning och diskussion av olika demokratidiskurser och att belysa hur begreppen deltagande och makt haft skilda betydelser och tyngdpunkter i dessa. Med kursens tema som utgångspunkt beslöt vi oss för att arbeta vidare med frågan om hur medborgardeltagandet i den fysiska planeringen skulle kunna förstås och beskrivas ur ett demokrati-teoretiskt perspektiv. Det gemensamma intresset för frågan följde av att vi båda arbetar med forskningsprojekt som berör den fysiska planeringen – för Birgittas del i projektet ”Förankring av byggprojekt” finansierat av Formas och SBUF och för Jamils del ”Lokal implementering av förnybar energi” finansierat av Energimyndigheten. Under fem sommarveckor återvände vi således till kurslitteraturen, kompletterade med andra demokratiteoretiska verk och gick igenom plan- och bygglagstiftningens förarbeten samt ett antal studier om medborgardeltagande i den fysiska planeringen. I denna uppsats presenteras vad vi fann. Uppsatsen har seminariebehandlats på statsvetenskapliga institutionen i september 2002. Vi tackar alla som läst olika utkast för värdefulla synpunkter.

Med anledning av att vi är verksamma vid olika institutioner ingår uppsatsen i två serier, dels working papers från sociologiska institutionen, dels rapporter från avdelningen för miljö- och energisystem, båda Lunds universitet.

Birgitta Henecke
Sociologiska institutionen
Lunds universitet

Jamil Khan
Avdelningen för miljö- och energisystem
Lunds universitet

Sammanfattning

I uppsatsen analyseras vilken demokratisyn som kommer till uttryck i den kommunala fysiska planeringen, med särskilt fokus på medborgarnas deltagande och inflytande. Analysen rör både de intentioner lagstiftningen med dess förarbeten ger uttryck för och erfarenheter av hur dessa utfallit i den faktiska planeringen. Som utgångspunkt ges en beskrivning av tre olika typer av demokratimodeller; liberala, deltagardemokratiska och deliberativa.

Vi beskriver i uppsatsen hur den nuvarande plan- och bygglagen har klara deltagardemokratiska ambitioner då den ger medborgarna möjligheter till ett tidigt och kontinuerligt deltagande i planprocessen. Det finns även vissa deliberativa ambitioner i och med att den översiktliga planeringen öppnar upp för en mer förutsättningslös diskussion om utformningen av den fysiska miljön. Det kvarstår dock tydliga begränsningar för medborgarinflytandet. För det första har det aldrig varit tal om att införa några direktdemokratiska element i den fysiska planeringen utan beslutsfattandet ligger fortfarande fast inom ramen för den representativa demokratin. För det andra ger lagstiftningen kommunen möjligheter att i vissa fall använda en förenklad planprocess som avsevärt minskar medborgardeltagandet.

Samtidigt som lagstiftningen har en deltagardemokratisk prägel så finns i praktiken tydliga brister då medborgardeltagandet är skevt fördelat och möjligheterna till inflytande genom den formella samrådsprocessen är begränsat. Den faktiska planeringsprocessen liknar mer de liberala elitdemokratiska och pluralistiska demokrati-modellerna eftersom den formella processen ofta underordnas informella förhandlingar mellan kommunen och olika privata byggherrar. Även medborgarna använder sig av informella kanaler för att utöva inflytande. Det pluralistiska inslaget handlar också om att detaljplaneprocessen reducerar medborgarnas roll till att enbart hävda sina egenintressen. Kommunen är då tänkt att fungera som en neutral domare som gör avvägningar mellan olika enskilda och allmänna intressen. Beroendet av privat investeringsvilja gör dock att kommunens neutralitet ibland kan ifrågasättas. Vad vi sammanfattningsvis ser är ett tydligt gap mellan retorik, lagstiftning och praktik vad gäller medborgarnas möjligheter till inflytande över den fysiska planeringen och det faktiska stadsbyggandet.

1. Inledning

Byggnader och anläggningar har lång livslängd och påverkar ofta omgivningen och människors vardagsliv på ett betydande sätt. Planer på förändringar av bebyggelsen och markanvändningen är därför nästan alltid konfliktfyllda. Den fysiska planeringen kan ses som ett exempel på det McAdam m.fl. (2001) kallar ”contentious politics”, dvs traditionellt omtvistade politiska frågor. De komplexa omgivnings-effekterna är också anledningen till att en samhällelig kontroll av byggandet har vuxit fram.

Bygglagstiftningen har långa anor i vårt land men det var först efter andra världskriget som en mer omfattande offentlig styrning skapades. Det s.k. kommunala planmonopolet infördes och en stark statlig kontroll av samhällsbyggandet kom att utvecklas. Vid folkhemmets utbyggnad betraktades dock den fysiska planeringen till stor del endast som en fråga för fackmän och politiker. I den gällande byggnadslagstiftningen saknades i stort sett krav på medborgarinflytande, vilket bl.a. motiverades med att ”det med hänsyn till allmänna intressen ibland vore befogat att omgärda planläggningen med viss sekretess” (Bexelius 1964:369).

Den allmänna opinionen tycktes länge genom sin tystnad ge sitt samtycke till denna ordning. I slutet av 1960-talet, då omfattande omvandlingar av den fysiska miljön genomfördes, började emellertid de tidigare så tysta medborgarna sluta sig samman i byalag och aktionsgrupper och framträda som ”motborgare”, för att använda Bohms uttryck (Bohm 1985). De folkliga protesterna riktade sig mot stads-kärnornas omvandling, de nya transportsystemens skövling av existerande bebyggelse och det storskaliga miljonprogrammets genomförande. Den fysiska planeringens rationalitet började ifrågasättas och planeringsprocessen började beskrivas som alltför sluten, svåråtkomlig för insyn och påverkan för stora grupper av medborgare. I den expanderande förvaltningen kom samtidigt många nyutexaminerade akademiker in, som påverkats av de samhällskritiska strömningarna, och experiment med medborgardeltagande inleddes (Miller 1982). Det började mer allmänt framstå som ett rimligt rättvisekrav att de som drabbades av byggandets långvariga effekter också gavs ett visst utrymme för inflytande över dessa.

En av grundsatserna i den nya plan- och bygglagstiftning som infördes 1987, efter nästan 20 års utredningsarbete, var att konflikter om markanvändningen skulle lösas i demokratiska former. Ambitionen var alltså en demokratisering av den fysiska planeringsprocessen och ökade krav på medborgarinflytande kom att ställas. Successiva revideringar och miljöbalkens införande har sedan förstärkt dessa krav ytterligare.

Även FN-initiativ, som Brundtlands-kommissionen, Agenda 21 och Habitatagendan, har betonat att en hållbar utveckling och en mer utvecklad helhetssyn förutsätter en samhällsplanering med delaktiga medborgare (Boverket 1998). Den offentliga retoriken har härvidlag varit entydig under senare tid; medborgarinflytande är viktigt, både för en förbättrad demokratisk förankring och för ett förbättrat underlag för planbesluten. Det finns dock mycket som tyder på ett betydande gap mellan den offentliga retoriken om medborgarinflytande och praktisk handling.

1.1 Syfte och metod

Man skulle kunna beskriva medborgardeltagandet i den fysiska planeringen som en oanalyserad abstraktion, något man kan enas om så länge som man inte definierar det alltför noga. När behov av ett ökat medborgerligt deltagande lyfts fram har det nämligen ofta skett utan närmare redovisning av vad som avses. Istället har argumentationen förts i tämligen abstrakta termer utan en problematisering eller en närmare analys av syfte, former och konsekvenser. Det kan likaså konstateras att intresset sällan riktats mot vilka värden man vill uppnå eller mot förutsättningarna för inflytande och för att en verklig dialog ska uppstå (Byggforskningsrådet 2000:7). De bakomliggande demokratiidealerna har följaktligen lyst med sin frånvaro, såväl i debatten som genomförda studier.

Syftet med uppsatsen är därför att, utifrån ett demokratiteoretiskt perspektiv, analysera vilken demokratisyn som kommer till uttryck i den kommunala fysiska planeringen, med särskilt fokus på medborgarnas deltagande och inflytande. Analysen rör både de intentioner lagstiftningen med dess förarbeten ger uttryck för och erfarenheter av hur dessa utfallit i den faktiska planeringen.

Centrala frågor är: Vilken funktion var medborgardeltagandet avsett att fylla enligt förarbetena? Vilka demokrativärden ville man värna? Kan det lagfästa medborgardeltagandet ses som ett steg mot de deltagardemokratiska och deliberativa idealerna? Eller bör det endast ses som ett element i den representativa demokratin, där beslutsfattarna skulle ges tillgång till medborgarnas synpunkter och där medborgarna gavs insyn i beslutsprocessen, men inte mer än så? Angelägna frågor är således hur medborgardeltagandet balanserades mot det representativa systemet, liksom mot kraven på effektivitet i planprocessen, som för övrigt var ett parallellt mål med den nya plan- och bygglagen.

Vår ambition är emellertid inte enbart att granska de formella förutsättningar utifrån lagstiftningen utan även de reella förutsättningar som skapats i praktiken. Det har nu förflutit 15 år sedan PBL infördes och utökade krav på medborgardeltagande lagfästes. Dessförinnan hade dessutom åtskilliga kommunala försök genomförts i syfte att öka medborgarinflytandet i den fysiska planeringen. Vilka erfarenheter finns samlade av dessa ambitioner? Det är ytterligare en fråga som vi ska försöka belysa och analysera utifrån ett demokratiteoretiskt perspektiv.

Uppsatsen bygger i första hand på litteraturstudier. En genomgång har gjorts av samtliga förarbeten till plan- och bygglagen och dess revidering, direktiven inför översynen samt ett 20-tal genomförda studier (återgivna i forskningsrapporter och statliga utredningar) av medborgarinflytande i den fysiska planeringen i Sverige från 1970-talet fram tills idag.

1.2 Avgränsning

Vi kommer i uppsatsen att avgränsa oss till plan- och bygglagen (PBL), även om flera lagar parallellt kan påverka den fysiska planeringen¹. PBL har emellertid en central roll bland de lagar som rör samhällsbyggandet eftersom den reglerar den kommunala beslutsprocessen och ger kommunen planmonopol oavsett objekt. Det bör ändå nämnas att medborgardeltagande inte enbart föreskrivs i PBL utan även i planarbete enligt väglagen och järnvägslagen samt i miljöbalken i samband med miljökonsekvensbeskrivningar och tillåtlighetsprövning av miljöfarlig verksamhet. Enligt PBL är det emellertid kommunen som har det primära ansvaret för medborgardeltagandet medan det tillfaller verksamhetsutövaren eller byggherren enligt de övriga lagarna. I praktiken berörs dock ofta ett byggprojekt av flera av lagarna, vilket medför att man i planarbetet av effektivitetsskäl ofta samkör beslutsprocesserna och till viss del använder samma möten och material. Ur medborgarnas synvinkel finns det därför ofta ingen skillnad mellan processerna. Fördelarna med en avgränsning till PBL i detta fall är, enligt vår mening, att det underlättar en fokuserad analys av de rent politiska processerna där de demokratiska processvärdena är viktiga. Vi vill dock framhålla att en jämförelse av medborgardeltagandets roll i de olika lagar som berör den fysiska planeringen skulle vara av stort intresse, även om det faller utanför ramen för syftet med denna uppsats.

Att vi avgränsar oss till PBL innebär även att vi inte beaktar annan lagstiftning som exempelvis den som ger möjligheter för medborgarna att ta initiativ till folkomröstningar. Det finns visserligen exempel på att folkomröstningar har använts i ett antal kommuner för att avgöra specifika markanvändningsfrågor, som huruvida en flygplats eller vindkraftspark ska byggas eller om kommunen ska acceptera förundersökningar för att ta emot kärnavfall. Medborgerliga initiativ till folkomröstningar i lokaliseringsfrågor har samtidigt i regel avvisats av kommunfullmäktige. Det finns emellertid anledning att notera att Demokratiutredningens förslag, om att göra det svårare för fullmäktige att vägra ordna folkomröstningar, kan komma att innebära en förändring för medborgarnas möjligheter till ett direkt inflytande i den fysiska planeringen (SOU 2001:1:144).

¹ För en genomgång av de olika lagar som reglerar den fysiska planeringen se exempelvis Larsson (1998). För en utförlig genomgång av plan- och bygglagen och dess förarbeten se Didón m fl (1987).

1.3 Disposition

I nästa avsnitt diskuterar vi tre olika demokratimodeller – liberala, deltagardemokratiska och deliberativa – och deras olika synsätt på medborgarnas deltagande och inflytande. Diskussionen berör även hur de förhåller sig till centrala demokratiska processvärden, dvs. värden som gör att de politiska institutionerna bidrar till demokratiska beslutsprocesser. I avsnitt tre och fyra analyserar vi sedan hur lagstiftning och praktisk planering förhåller sig till dessa normativa ideal. I avsnitt tre görs en genomgång av de krav som lagstiftningen ställer och de intentioner som dess förarbeten anger, liksom de förändringsbehov som påtalats och som bl.a. ska beaktas i den pågående översynen av PBL. Detta relateras sedan i avsnitt fyra till det utfall som medborgarnas deltagande i praktiken fått i den fysiska planeringen, enligt tidigare studier. Avslutningsvis följer några sammanfattande reflektioner om medborgardeltagandets demokratiska funktion i den fysiska planeringen.

2. Medborgarnas deltagande enligt några demokratimodeller

Diskussionen om hur ett demokratiskt samhälle bör se ut har en lång historia och det finns idag en rad demokratimodeller som alla ger sin syn på frågan. Demokratiteoretiker har valt att klassificera denna mångfald på olika sätt (Lundquist 2001, Held 1996, Barber 1984, Lewin 1970). Utifrån våra syften har vi sett det som mest fruktbart att strukturera diskussionen utifrån en generell uppdelning mellan liberala (eller representativa) och deltagarorienterade demokratimodeller. Vi kommer emellertid även att inkludera en separat diskussion av den deliberativa demokratiteorin eftersom den, genom att sätta fokus på diskussionen som ett centralt demokratiskt element, har haft ett stort inflytande på demokratidebatten under det senaste decenniet. De olika demokratimodellerna ska i första hand uppfattas som normativa, då de söker ge svar på frågan om hur ett demokratiskt politiskt system *bör* vara utformat.

Det primära syftet med detta avsnitt är att diskutera hur demokratimodellerna ser på medborgarnas deltagande i beslutsprocessen och inflytande över de politiska besluten. I relation till detta kommer även synen på maktrelationer i samhället samt andra faktorer som påverkar medborgarnas möjligheter att delta i de politiska processerna att uppmärksammas. Syftet är således inte att ge en heltäckande bild av de olika demokratimodellerna, utan endast att behandla vissa utvalda aspekter.

Diskussionen kommer även att beröra hur modellerna förhåller sig till de demokratiska processvärdena, dvs. de värden som gör att de politiska institutionerna är utformade på ett demokratiskt sätt och bidrar till demokratiska beslutsprocesser. Anledningen är att plan- och bygglagen främst inneburit att ett antal procedurregler för medborgardeltagandet lagts fast. Lundquist (2001:138 f) tar upp fyra processvärden som han menar är särskilt viktiga nämligen öppenhet, diskussion, ömsesidighet och ansvar. Syftet med att föra in processvärdena i diskussionen är att belysa vilka värden de olika modellerna betonar. Ett annat syfte är att lyfta fram eventuella problematiska aspekter i de olika modellerna utifrån dessa värden.

Innan vi går vidare med att diskutera skillnader mellan demokratimodellerna är det viktigt att poängtera de gemensamma dragen. Samtliga modeller utgår från ett

antal medborgerliga fri- och rättigheter (såsom åsiktsfrihet, tryckfrihet, mötesfrihet) som ska garantera förutsättningarna för ett demokratiskt samhälle. Alla modeller utgår även från det representativa systemet som stommen i det demokratiska styrelseskicket. Vi diskuterar alltså inte demokratimodeller som bygger främst på direkt demokrati. Anledningen är att det finns en stor samsyn bland dagens demokratiteoretiker att sådana modeller inte är realistiska i dagens komplexa och storskaliga samhällen. Skiljelinjen mellan de liberala och de deltagandeorienterade modellerna handlar således inte om huruvida systemet ska bygga på representativ eller direkt demokrati, utan om vilket utrymme det ska finnas för olika former av medborgerligt deltagande och inflytande parallellt med den representativa demokratin.

2.1 Liberal demokrati

Det finns ett flertal olika varianter av liberala demokratimodeller, som inte alla kan diskuteras här.² I det följande fokuseras på den elitdemokratiska modellen och den pluralistiska modellen, den första eftersom den utgör den mest renodlade varianten och den andra därför att den tycks ha mest relevans i relation till analysen av det empiriska materialet. De liberala demokratimodellerna har som en gemensam utgångspunkt en syn på den politiska processen där individer deltar för att främja sina egenintressen, vilka ses som definierade på förhand. Demokrati handlar sålunda om att aggregera allas enskilda intressen och göra avvägningar mellan dessa om de är oförenliga. Denna aggregering av intressen ombesörjs genom att olika politiska eliter konkurrerar om medborgarnas röster och sedan sköter det politiska beslutsfattandet. Modellen bygger på en tydlig åtskillnad mellan den privata och den politiska sfären. För att motverka risken för maktkoncentration behövs förutom konkurrens om röster andra åtgärder som begränsningar i statens befogenheter, maktindelning mellan de politiska institutionerna, grundlagsskyddade rättigheter för minoriteter samt fria massmedier. I den renodlade *elitdemokratiska modellen*, som framför allt förknippas med Schumpeter, begränsas medborgarnas deltagande till att välja sina representanter, medan ett mer direkt deltagande i den politiska processen inte ses som önskvärt. Denna ståndpunkt bottenar i en syn på den vanlige medborgaren som oförmögen till ett ansvarsfullt politiskt agerande. Man menar att det till och med kan vara potentiellt farligt med ett alltför stort deltagande och att det kan leda till en diktatorisk situation, då folket lätt kan manipuleras av karismatiska ledare (Held 1996: 207-210).

Den *pluralistiska demokratimodellen* växte fram på 1950- och 60-talen i USA, som ett resultat av empiriska studier och var således från början ett försök att beskriva den politiska verkligheten. Pluralisterna argumenterar dock även normativt för sin mo-

2 Det bör noteras att vi i detta avsnitt endast diskuterar moderna varianter av de liberala demokratimodellerna. Vi berör således inte äldre liberala demokratimodeller, som exempelvis den utvecklade av John Stuart Mills, där medborgardeltagande ses som önskvärt och där värden som diskussion och ömsesidighet ses som väsentliga för en fungerande demokrati (se Held 1996:110-130).

dell. Modellen utgår från den liberala demokratimodellen med det viktiga tillägget att makten inte är koncentrerad hos de politiska beslutsfattarna, utan finns utspridd bland en mängd olika intresseorganisationer som påverkar beslutsfattarna. Pluralisterna menar att intresseorganisationerna fyller en demokratisk funktion genom att representera medborgarna och genom att motverka maktkoncentration (Dahl 1982:31-40). Pluralisternas syn på medborgarnas deltagande är dubbeltydig. Å ena sidan delar man den elitdemokratiska modellens ståndpunkt att de folkvalda ska sköta det politiska beslutsfattandet och att direktdemokratiska institutioner inte är nödvändiga. Votering eller majoritetsbeslut är den centrala formen för beslutsfattande inom de politiska institutionerna, medan förhandling och deliberation ses som positivt men inte oundgängligt. Å andra sidan framhäver man vikten av att medborgarna organiserar sig i olika grupperingar som företräder deras intressen och som utövar ett politiskt inflytande på de folkvalda. Detta innebär att alla former av medborgardeltagande sker utanför de offentliga institutionerna, vilket medför att det inte finns några mekanismer för att deltagandet sker enligt rättvisa former och att processvärden såsom öppenhet och ansvar uppfylls. I denna modell är förhandlingar mellan politiska representanter och intresseorganisationer en viktig del av det politiska beslutsfattandet. Ett av de allvarligaste problemen med den pluralistiska modellen är dess förenklade syn på maktrelationer, som får den att utgå från att makten är någorlunda jämnt fördelad i samhället även om inte alla grupper alltid får gehör för sina krav (Held 1996:239 ff). Senare pluralister har reviderat modellen och menar att det är nödvändigt att uppmärksamma och åtgärda strukturella orättvisor som gör att vissa grupper får ett alltför stort inflytande (särskilt nämns näringslivet), medan andra förblir marginaliserade. Däremot håller man fast vid den ursprungliga tesen att politiska beslut ska fattas av de representativa institutionerna och att intresseorganisationers aktiviteter och inflytande på politiken huvudsakligen är av godo för den demokratiska processen.

Gemensamt för de liberala demokratimodellerna är att de ser ansvar som det centrala processvärdet. För att den representativa demokratin ska fungera är det av yttersta vikt att det är möjligt att vid valdagen kunna utkräva ansvar för den förda politiken hos de folkvalda. Detta kräver en tydlig ansvarsdelning mellan de politiska institutionerna samt helst tydlig åtskillnad mellan regering och opposition. Det kräver också att de politiska processerna är öppna för insyn så att medborgarna kan bilda sig en uppfattning om de folkvaldas agerande. Dessa krav blir som vi sett ovan problematiska inom den pluralistiska modellen, då den bygger på informella kontakter mellan folkvalda och olika intresseorganisationer. Dock är det i slutändan politikerna som fattar de faktiska besluten vilket innebär att åtminstone dessa kan ställas till ansvar. Eftersom de liberala modellerna utgår från att politiska aktörer redan har bestämda mål och preferenser innan de träder in i den politiska beslutsprocessen, ser man inte diskussion som ett centralt processvärde. Politiska beslut kan mycket väl föregås av diskussion men till skillnad från deltagardemokratiska teorier och deliberativa teorier, ser man inte diskussionen som ett medel att nå konsensus kring gemensamma lösningar på samhällsproblem.

2.2 Deltagardemokrati

I likhet med de liberala demokratimodellerna så finns det många olika deltagardemokratiska modeller. Vi har valt att basera diskussionen på den variant som kommer till uttryck i den svenska Demokratiutredningen från 2001 (SOU 2001:1). Anledningen är dels att den är aktuell, dels att vi tycker det är intressant att jämföra dess demokratisyn med den demokratisyn som kommer till uttryck i den fysiska planeringen. Det gäller särskilt med tanke på att den lyfter fram plan- och bygglagstiftningen som ett bra exempel på möjligheterna för medborgarna att påverka samhällsbyggandet (Ibid., s. 248). Vi kommer dock även att hänvisa till andra författares syn på vad deltagardemokrati kan innebära.

En grundläggande utgångspunkt för Demokratiutredningen är uppfattningen att medborgarnas deltagande i det demokratiska beslutsfattandet är av godo eftersom det antas utveckla demokratiska kvalitéer hos människor såsom ömsesidig respekt, tolerans mot oliktankande, solidaritet och en känsla av gemensamt ansvar för att skapa det goda samhället (Ibid., s. 34). Man vänder sig mot tanken att endast eliter är kapabla till demokratiskt deltagande, utan menar att varje medborgare har denna förmåga. Man menar emellertid att den representativa demokratin, med konkurrerande partier, utgör stommen i det demokratiska systemet och vidhåller att den viktigaste formen för beslutsfattande är att de folkvalda i de representativa institutionerna fattar de politiska besluten (Ibid., s. 29). Även andra deltagardemokrater ser den representativa demokratin som oundgänglig, framför allt när det gäller den nationella politiken och beslut av mer övergripande karaktär (Pateman 1970:109 f, Lundquist 2001:183). En av de centrala frågorna handlar således om vilken relationen ska vara mellan institutionerna för medborgardeltagande och de representativa institutionerna. Med detta följer även frågan om vilket inflytande som ska vara förknippat med deltagandet. Medborgarnas deltagande i den politiska beslutsprocessen kan antingen ske i form av direkt deltagande i beslutsfattandet (i beslutande folkomröstningar eller genom att alla medborgare möter varandra ansikte mot ansikte i en beslutande församling) eller deltagande som en del av den representativa beslutsprocessen (Lundquist 2001:122). Den senare typen av deltagande kan ge ett indirekt politiskt inflytande men inget direkt inflytande över själva beslutsfattandet.

Båda typerna av deltagande illustrerar på olika sätt ett grundläggande dilemma nämligen att deltagandet måste medföra ett reellt inflytande för att människor ska finna det lönt att delta, samtidigt som det ofta uppfattas som ett hot mot de representativa institutionernas ställning. För direktdemokratiska institutioner handlar det om huruvida dessa ska tillåtas upphäva den representativa demokratins beslutanderätt och i så fall i vilka frågor och situationer. För deltagardemokratiska institutioner handlar det om hur man ska kunna se till att deltagandet verkligen leder till inflytande, så att de som deltar finner det mödan värt. I Sverige har de representativa institutionerna en absolut maktställning och de existerande direktdemokratiska och deltagardemokratiska institutionerna verkar inom ramen för den representativa demokratin. Demokratiutredningen uppmärksammar dilemmat men ger inget enty-

digst svar på hur relationen bör se ut mellan medborgarinflytande och representativ demokrati. Man anser dock att medborgardeltagandet bör öka och föreslår ett antal åtgärder för att åstadkomma detta (SOU 2001:1:243 ff).

I och med att man lyfter fram betydelsen av att alla medborgare deltar, eller åtminstone ges möjlighet att delta, så är politisk jämlikhet av central betydelse i deltagardemokratiska modeller. Det räcker inte med att alla har samma formella rättigheter att delta eftersom ojämlikheter i fråga om inkomst, utbildning, status, kontakter med mera gör att människor har olika faktiska möjligheter till deltagande och inflytande. Demokratiutredningen konstaterar att det finns en avsevärd politisk ojämlikhet i Sverige där kvinnor, lågutbildade, unga, arbetslösa och invandrare är grupper med ett lägre deltagande och inflytande. Den långsiktiga strategin för deltagardemokrater är att minska de sociala och ekonomiska ojämlikheterna till en nivå där de inte påverkar den politiska jämlikheten. I dagens liberala demokratier där ojämlikheter råder förespråkas olika konkreta åtgärder för att uppväga dessa, som exempelvis särskilt stöd för att gynna marginaliserade gruppers politiska deltagande.

Inom den deltagardemokratiska modellen är samtliga fyra processvärden viktiga. Öppenhet är en förutsättning för att de övriga värdena ska kunna uppfyllas. Vad gäller ansvar menar Lundquist att alla medborgare har ett gemensamt ansvar för den politiska demokratin men att politiker och tjänstemän har ett särskilt ansvar i egenskap av eliter med en privilegierad position och politisk makt. De senare bör därför anta rollen som demokratins väktare (Lundquist 2001:139 & 191-197). Diskussion är ett centralt begrepp eftersom en av huvudpoängerna med deltagandet är att främja en politisk diskussion där stora delar av befolkningen deltar. I och med detta finns även en poängtering av ömsesidigheten som en förutsättning för en meningsfull diskussion.

2.3 Deliberativ demokrati

Under det senaste decenniet har deliberativa demokratiteorier vuxit fram och diskuteras flitigt. Dessa teorier har ofta mycket gemensamt med de deltagardemokratiska modellerna, då de argumenterar för ett aktivt medborgardeltagande och då de betonar att alla medborgare eller grupper ska ha lika möjligheter att delta i den politiska processen. Anledningen till att här diskutera den deliberativa modellen separat är dess starka betoning av diskussion eller deliberation som det yttersta uttrycket för ett demokratiskt politiskt beslutsfattande. Det är detta som förenar de deliberativa teorierna även om de skiljer sig från varandra i andra avseenden.

Den deliberativa demokratiteorin utgår i mångt och mycket från Habermas teorier om kommunikativt handlande och den ideala samtalssituationen, som innebär att gemensamma beslut fattas genom en deliberativ process där de bästa argumenten får avgöra istället för majoritetsvotering och förhandling baserat på maktrelationer. För att en ideal samtalssituation ska vara möjlig krävs att ett antal kriterier är upp-

fyllda. Alla som är berörda av en fråga ska kunna delta i samtalet och där ha samma möjligheter att komma med egna argument och ifrågasätta andras argument. Motivet för att delta måste vara att nå ett beslut som alla deltagare kan acceptera och alla måste utgå från att det är teoretiskt möjligt att nå en sådan konsensus. Resultatet av deliberationen får enbart bero på styrkan i det bästa argumentet, vilket innebär att maktutövning och manipulation måste undvikas (Eriksen 2000:94-99, s 154-161, s 257 ff). Dessa kriterier lägger grunden för utformningen av en deliberativ demokratimodell, men pekar också på ett antal dilemman i relation till grundläggande demokratiska värden. Habermas och andra deliberativa teoretiker som följt hans modell har följaktligen blivit kritiserade på en rad punkter. Nedan följer en genomgång av några centrala frågor som är av relevans för vår diskussion och där det råder viss oenighet mellan olika deliberativa teoretiker.

För det första handlar det om huruvida politiska beslut alltid bör fattas genom konsensus. Enligt Habermas modell är själva syftet med deliberation att alla deltagare ska komma överens om ett gemensamt beslut som alla tycker är det rätta och att detta sker genom att de bästa argumenten får råda. Habermas insåg givetvis att det inte alltid är möjligt att uppnå en sådan konsensus men menade att strävan dit alltid skulle vara målet. En viktig poäng med denna utgångspunkt är att deltagarna måste se förbi sina egna snäva intressen och börja reflektera över vad som är bäst för det allmänna och gemensamma intresset. Det råder en stor enighet mellan deliberativa teoretiker att detta är ett av huvudsyftena med deliberativa beslutsprocesser. Däremot menar vissa kritiker att Habermas och andra har satt ribban för högt när de utgår från att konsensus i sakfrågan är en nödvändighet. Bohman menar exempelvis att det räcker med att alla involverade är överens om att beslutsprocessen har gått till på ett rättvist sätt så att de accepterar beslutet (även om de inte håller med) samt är villiga att fortsätta delta i deliberativa beslutsprocesser (Bohman 1996:183 ff). Konstaterandet att konsensus inte är ett krav innebär att majoritetsvotering är en nödvändig form för beslutsfattande även i den deliberativa demokratimodellen.

En annan fråga handlar om medborgarnas deltagande i den politiska beslutsprocessen och i beslutsfattandet. De deliberativa teoretikerna är i princip överens om utgångspunkten att alla som berörs av en fråga ska ha möjligheter att delta i deliberation på lika villkor. Young menar emellertid att deliberativa teoretiker i alltför stor utsträckning har utgått från att deliberation endast kan ske i direkt form, i små församlingar, där alla berörda möts ansikte mot ansikte. Hon menar vidare att en deliberativ demokratiteori, för att kunna utgöra ett realistiskt alternativ, måste utforma en modell för deliberation inom den existerande representativa demokratin (Young 2000:44-47). I Youngs modell, som har många likheter med Habermas, spelar civilsamhället en avgörande roll för att uppnå idealet om deliberativ demokrati. Enligt detta perspektiv kan inte den demokratiska processen identifieras enbart med de politiska institutionerna, utan utgörs av kommunikation mellan en mångfald av sektorer i samhället. Det viktiga blir således att se till att civilsamhällets institutioner, såväl

som de politiska³, präglas av de deliberativa idealen (det bästa argumentets makt, allas lika rätt att delta, strävan efter konsensus osv.).

Den sista frågan vi ska ta upp är hur man ska se till att alla berörda verkligen får möjlighet att delta i det deliberativa samtalet. Först och främst handlar det om frågan om politisk jämlikhet och här är diskussionen i mångt och mycket identisk med den inom deltagardemokrati. Bohman anser exempelvis att det krävs speciella åtgärder för att uppväga existerande politiska ojämlikheter (Bohman 1996:106 ff). Mer specifikt för de deliberativa teorierna finns en diskussion om huruvida utformningen av det deliberativa samtalet riskerar att stänga ute vissa grupper genom att privilegiera den rationella argumentationen framför andra samtalsformer (berättelser, känslouttryck osv.), privilegiera konsensus och därigenom marginalisera avvikande röster samt genom att utesluta vissa former av kommunikation som exempelvis demonstrationer (Young 2000:37-51; Dryzek, 2002:57-80).

Det är svårt att entydigt fastställa den deliberativa demokratimodellens syn på processvärdena, med tanke på de interna skillnader som diskuterats ovan. I stor utsträckning sammanfaller den dock med den deltagardemokratiska. Noteras bör att frågan om ansvar blir något komplicerad då man utgår från att det civila samhällets aktörer påverkar de politiska beslutsfattarna genom i huvudsak informella kanaler. Det som utmärker den deliberativa modellen är den starka betoningen av ömsesidighet i de demokratiska diskussionerna. För att deliberation ska vara möjligt är det nödvändigt att de ingående parterna respekterar de andra som ingår i diskussionen, är villiga att lyssna till de argument som andra framför samt är beredda att ändra sin egen ståndpunkt om de andra argumenten är mer övertygande.

3 Här skiljer sig Habermas syn då han menar att deliberation inte är möjlig inom den politiska sfären då dess logik bygger på maktrelationer.

3. Medborgardeltagande enligt plan- och bygglagstiftningen

Ett explicit syfte med den nya plan- och bygglagstiftning (PBL) som infördes 1987 var, utöver att förenkla och modernisera plansystemet, att demokratisera planprocessen. Man tog här avstånd från den elitdemokratiska karaktär som tidigare präglat planprocessen och strävade efter att ge processen en mer deltagardemokratisk prägel. Två centrala förändringar sågs som nära kopplade till varandra i detta förändringsarbete, dels att öka den lokala demokratin, dvs. att föra besluten närmare de berörda, dels att stärka medborgarinflytandet.

För att öka den lokala demokratin decentraliserades ansvaret för planläggning till kommunerna medan statens roll begränsades. Konkret innebar det främst att den statliga efterhandskontrollen av kommunernas planer togs bort. Det blev istället kommunens ansvar att besluta om den lokala miljöns utformning och att bevaka att planerna dels tillgodosåg allmänna intressen, dels beaktade olika enskilda intressen i rimlig omfattning. Ett ökat kommunalt självbestämmande över markanvändningen förväntades sedan i sin tur bidra till en ökad politisering och en livligare diskussion av planfrågorna i kommunernas beslutande organ, ett ökat intresse för den fysiska planeringen hos allmänheten och en skärpning av kommunalpolitikernas uppmärksamhet på olika lokala opinionsyttringar (SOU 1979:66:411).

Enligt förarbetena var dessutom ambitionen att bygga upp beslutssystemet så att det blev så öppet som möjligt för påverkan (Prop. 1985/86:79). För att ge möjligheter till ökad insyn och ökat deltagande för medborgarna lades därför bestämda procedurregler för planprocessen fast. PBL innebar överhuvudtaget att större vikt lades vid förfaranderegler, beslutsformer och beslutstrukturer. Lagen innebar samtidigt en minskad detaljstyrning av bebyggelsens utformning, där detaljerade normer till stor del ersattes med att eftersträva värden och mål formulerades. Lagens uppgift blev således mer att ange mål för och tillvägagångssätt i planeringen än att ange på förhand givna lösningar.

Det som vi ska uppehålla oss vid i detta avsnitt är vad syftet var med att lagfästa medborgardeltagande i den fysiska planeringen, liksom vilka åtgärder som vidtogs

och vilka demokratiska processvärden som framstod som centrala i reformeringen. Avslutningsvis kommer vi även att belysa den kritik som riktats mot det lagfästa medborgardeltagandet och hur denna kritik beaktats i direktiven till den översyn som nu pågår av PBL.

3.1 Syfte enligt förarbetena

Att medborgardeltagandet lagfästes kan i första hand ses som en respons på de medborgerliga protester som förekommit mot olika projekt och de krav som rests på ett ökat inflytande i den fysiska planeringen. Dessa krav var viktiga att beakta enligt förarbetena. De sågs dessutom som naturliga mot bakgrund av de genomförda kommunsammanslagningarna, som medfört en ökad centralisering, ett ökat avstånd mellan väljare och valda och större svårigheter att fånga upp medborgarnas önskemål och krav, i synnerhet i de stora kommunerna. Nya vägar behövde följaktligen sökas för att få kontakt med medborgarna (SOU 1979:65:137 f, SOU 1979:66:409 f).

I förarbetena framhölls i första hand att medborgarnas medverkan var viktig eftersom ”beslut som har tillkommit utan att allmänheten har beretts möjligheter att medverka i beslutsprocessen har ofta svårt att bli allmänt accepterade”. Dessutom framhölls information och debatt med medborgarna som nödvändigt för att garantera ett så fullständigt beslutsunderlag som möjligt för de politiska organen (Prop. 1994/95:230:38). Behovet av att nå acceptans och legitimera centrala planbeslut var med andra ord av primärt intresse.

Medborgardeltagandet sågs från statens sida även som en ersättning för den tidigare statliga efterhandskontrollen av kommunernas planer. Avsikten var att en planeringsprocess med insyn och inflytande från medborgarnas sida – istället för statens prövning – skulle garantera kvaliteten i besluten (Boverket 1992:13). Samtidigt innebar det emellertid att medborgarna fick i uppgift att själva bevaka sina intressen i kommunernas planarbete, när länsstyrelsens roll begränsades till att bevaka de statliga intressena under planprocessens gång.

Syftet med samråden med medborgarna angavs till en början vara ”ett utbyte av information och synpunkter”, vilket sedan i samband med revideringen 1996 förtydligades och ändrades till ”att förbättra beslutsunderlaget och att ge möjlighet till insyn och påverkan”. Avsikten var enligt förarbetena att man så långt som möjligt skulle komma överens om en lämplig utformning av planen – särskilt ”i sådana avseenden som synpunkter kan tillgodoses utan några olägenheter av betydelse” (Prop. 1985/86:1:137). Det handlade följaktligen mer om en strävan än om några absoluta krav på konsensus - ”självfaller är det inte meningen att något samförstånd om planen behöver uppnås i alla avseenden” (Ibid.).

I förarbetena påtalas även att samråden kunde ha olika syften beroende på om de gällde en översiktsplan (det skede där kommunen fastlägger de allmänna intentionerna med markanvändningen ur ett långsiktigt och strategiskt perspektiv) eller detalj-

plan (den process som innebär en närmare reglering av markanvändningen och bebyggelsens utformning). För översiktsplan skulle man utifrån förarbetena kunna säga att det bakomliggande syftet varit av mer deliberativ karaktär, nämligen att förutsättningslöst diskutera en lämplig bebyggelseutveckling och markanvändning och att göra avvägningar mellan olika allmänna intressen. Enligt den deliberativa demokratiteorin är, som nämndes i föregående avsnitt, ett viktigt syfte med det politiska samtalet att parterna ser förbi sina egenintressen och istället för en dialog om vad som är bäst för samhället i stort (hur detta än definieras). För detaljplanen skulle man kunna säga att det bakomliggande syftet med samrådet har varit av mer pluralistisk karaktär. Medborgarnas roll är här främst att förmedla hur de anser sig bli påverkade av ett planförslag och i vilken utsträckning olika egenintressen står mot de allmänna intressena att genomföra planen. Som nämndes tidigare är enligt den liberala pluralistiska modellen utgångspunkten den att alla parter ska få hävda sina intressen, snarare än att gemensamt diskutera de allmänna intressena, och att de folkvalda gör avvägningar och prioriteringar utifrån detta.

Redan från det att en ny byggnadslagstiftning började utredas i slutet av 1960-talet hade det stått klart att den helt och fullt skulle bygga på den representativa demokratin och att inte några former för direkt demokrati skulle införas. I PBL-propositionen betonades således att även om ett ökat medborgarinflytande förespråkades, avsågs inga förändringar av ”det grundläggande förhållandet att det är de representativa demokratiska organen som har ansvaret och fattar besluten om planerna” (Prop. 1985/86:1:135 f). I samband med revideringen 1996 framhölls liksom att ”medborgarinflytande i planprocessen kan inte ersätta den representativa demokratin”, även om det samtidigt betonades att det ”utgör ett viktigt komplement till denna” (Prop. 1994/95:230:38).

De processvärden som enligt förarbetena framstod som centrala i det institutionaliserade medborgardeltagandet var följaktligen öppenhet och diskussion, som reglerades genom olika procedurregler. Ambitionen var samtidigt att skapa en tydlig ansvarsfördelning, varför beslutsfattandet förbehölls de kommunala politikerna. Att det fanns behov av ömsesidighet, framgår implicit av förarbetena, men det handlade då om en villkorad och tydligt gränssatt ömsesidighet – inte minst till följd av kommunens ökade handlingsfrihet och tolkningsföreträde av de allmänna intressena, liksom de myndighetsinitierade samråden utan krav på konsensus. Lagförändringen tycks istället vila på antagandet, eller förhoppningen i Bohmans anda (se avsnitt 2.3), att en öppen och rättvis planprocess i sig skulle utgöra ett tillräckligt villkor för att legitimera fattade beslut.

3.2 Åtgärder

De åtgärder som vidtogs för att stärka medborgarinflytandet handlade bl.a. om att medborgarna gavs möjligheter att lämna synpunkter i flera steg av planprocessen.

Det innebar att samråd föreskrevs i planarbetet och att det gavs möjligheter att lämna synpunkter vid utställning av planförslaget, liksom möjligheter att överklaga efter det att planen antagits. Till en början var dock samrådsmöjligheterna koncentrerade till detaljplaneprocessen. En förklaring kan vara att detaljplanen har en bindande verkan och ger en ovillkorlig rätt att bygga i enlighet med planen, vilket betonar vikten av att de berörda bevakar sina intressen under planprocessens gång. I PBL-propositionen (Prop. 1985/86:1:166) antogs dessutom att planläggningen före byggandet var det skede där den enskildes intresse att medverka var starkast. I samband med revideringen uppmärksammades dock att de berörda ändå ofta kom in i detaljplanearbetet i ett alltför sent skede, när planen redan var tämligen fastlåst. Ett krav infördes därför på inledande program för detaljplaner, vilket innebar ett tvåstegsförfarande för samråden, dels vid program, dels vid planförslag (SOU 1994:36, s 301). Syftet med förändringen var alltså att ge medborgarna tillfälle att komma in i planeringsprocessen i ett tidigare skede och att skapa förutsättningar för diskussioner om markanvändningen innan några avgörande bindningar uppkommit. Kravet kan också ses som en följd av att detaljplanearbetet i ökad utsträckning inriktats på begränsade utbyggnadsprojekt, som ofta bristfälligt uppmärksammat de samlade konsekvenserna av bebyggelseutvecklingen.

PBL innebar för övrigt att samrådskretsen i detaljplanearbetet utvidgades, från att tidigare i stort sett endast inkludera fastighetsägare, till att omfatta samtliga berörda boende inom ett planområde. Även intresseföreningar och enskilda i övrigt skulle ges tillfälle till samråd. Möjligheten att överklaga en detaljplan förbehölls dock de boende inom planområdet och – som enda intresseförening – känd hyresgästförening. Men det innebär ändå en väsentligt utökad besvärskrets i förhållande till tidigare och förändringen har vid återkommande tillfällen ifrågasatts, inte minst av byggnadsindustrins företrädare (se avsnitt 3.3).

I samband med revideringen 1996 (SOU 1994:36) vidgades samrådsmöjligheterna även i översiktsplanearbetet. Detta skede gavs överhuvudtaget ökad tyngd och krav ställdes på att översiktsplanen skulle hållas aktuell och regelbundet omprövas. Översiktsplanen är visserligen inte bindande men avsikten är att den ska vara vägledande för detaljplanearbetet och bidra med en helhetssyn på mer begränsade förändringar av markanvändningen. I utredningen framhölls att det framför allt var på den översiktliga nivån som ett bredare medborgarinflytande för kommunmedlemmarna i allmänhet, i form av information och debatt, var av framträdande betydelse (Ibid., s 294, s 297). En svårighet som samtidigt uppmärksammades i förarbetena var att översiktsplanerna i regel inte var så detaljerade att medborgaren i gemen kände sig berörd. Fördjupade översiktsplaner för delområden med en avgränsad krets av berörda rekommenderades därför och har även senare beskrivits som den lämpligaste nivån för medborgarinflytande (Boverket 1996 a:103, SOU 1996:162:122).

De förändringar i PBL som var av betydelse för ett mer allmänt medborgerligt deltagande i planeringen hade i övrigt en mer indirekt karaktär. De handlade framför allt om krav på redovisning av planeringsunderlag av betydelse liksom av motiv till och konsekvenser av förslagen. Krav ställdes även på att planhandlingarna skulle utformas på ett lättillgängligt sätt och att samråden skulle följas av en skriftlig redogö-

relse av de synpunkter som framkommit och kommunens ställningstagande i förhållande till dessa. Förändringarna handlade alltså till stor del om stärkta offentlighetsregler, för att därmed ge ökade möjligheter till insyn i planprocessen.

Ett stort utrymme lämnades samtidigt i PBL för en närmare utformning av medborgardeltagandet beroende på planfråga och kommunala ambitioner. Procedurreglerna innebar följaktligen inte någon närmare reglering av samrådets utformning och inriktning. Istället sågs det som naturligt att de kunde behöva anpassas till den planeringsuppgift som skulle lösas. Det är här viktigt att uppmärksamma att PBL, delvis beroende på planfrågornas varierande karaktär, även öppnade en möjlighet till förenklad planprocess, dvs. en snabbare handläggning. Detta kan göras om kommunerna bedömer att planförslaget är av begränsad betydelse, saknar intresse för allmänheten och är förenligt med översiktsplanen. Denna möjlighet till förenkling bör ses i ljuset av att ett parallellt mål med PBL var att skapa ökad effektivitet i planprocessen. Enkelt planförfarande ställer inte krav på program och inte heller samma krav på samråd. Processen är med andra ord inte lika öppen som vid normalt förfarande och kan ses som ett återsteg mot en mer sluten process. Möjlighet till förenkling tycks samtidigt ha tillvaratagits i relativt stor utsträckning. Enligt en enkät till ett hundratal kommuner som redovisats i en statlig utredning (SOU 1996:168:496 f) användes det enkla förfarandet i genomsnitt för 30-40 procent av alla detaljplaner.⁴

3.3 Kritik mot det institutionaliserade medborgardeltagandet

Det lagfästa medborgardeltagandet har ända sedan det föreslogs utsatts för kritik från olika håll. Medan vissa har riktat sin kritik mot den utvidgade besvärskretsen och den vidlyftiga samrådsskyldigheten, har andra hävdade att medborgardeltagandet getts alltför snäva ramar.

Ödmann (1986:231 f) har i en genomgång av remissyttrandena på PBL-propositionen tydliggjort det motstånd som den nya lagen hade att möta bland flera av de aktörer som sedan skulle tolka och lokalt tillämpa den. Svenska kommunförbundets yttrande (som ger en viss uppfattning om inställningen bland kommunalpolitiker) är ett exempel. Förbundet menade att procedurreglerna utformats alltför detaljerat och att förespeglingar om inflytande från lekmän kunde väcka falska förhoppningar, när utgångspunkten är och bör vara den representativa demokratin. Ett annat exempel utgör Arkitektförbunden (centrala instanser eftersom arkitekter är den yrkeskategori

4 Frågan om när enkelt planförfarande kan användas är en av de frågor som kommer att uppmärksammas i den översyn av PBL som för närvarande pågår. Översynen kommer även mer allmänt behandla om de nuvarande planformerna är ändamålsenliga eller om förändringar behövs (Kommittédirektiv 2002:97:9 ff).

som främst arbetar med planläggningen) som visserligen till stor del var positiva till att medborgarnas medverkan i planeringen förstärktes. Samtidigt framhöll de dock att administration kring detta verkade alltför tungrodd i förhållande till möjligheterna att påverka, vilket gjorde att medborgarinflytandet kunde framstå som paradiskt. Ett tredje exempel utgör Svenska Byggnadsentreprenörföreningen. Deras allvarligaste invändning gällde ”den mycket besvärande inverkan som formerna för det utvidgade medborgarinflytandet får för att bedriva byggnadsverksamhet i rationella former”. Man varnade också för ”att helt nya grupper med svårdefinierbar politisk och laglig status, uppstår vid sidan av de förtroendevalda politikerna” (Ibid.). Den deltagardemokratiska modellen kom med andra ord att starkt ifrågasättas av flera centrala aktörer.

Den utvidgade besvärskretsen har också genomgående visat sig vara en kontroversiell fråga. Återkommande signaler från byggnadsindustrin om okynnesöverklaganden, som leder till förseningar och fördyringar av byggprocessen, har bl.a. lett till att flera offentliga utredningar genomförts för att belysa problematiken (t.ex. SOU 1994:34, Riksdagens revisorer 2001). I den översyn som pågår av bygglagstiftningen kommer också regleringen av besvärsmöjligheten och förslagen för att nå ökad effektivitet att särskilt uppmärksammas. I direktiven motiveras det med att ”både för det allmänna och för den enskilda är det av stor betydelse att prövningen är snabb, effektiv och medverkar till att angelägna samhällsåtgärder såsom utbyggnad av t.ex. infrastruktur och bostäder kan genomföras utan tidsutdräkt” (Kommittédirektiv 2002:97:12). Ytterligare en anledning att uppmärksamma denna fråga är att överklaganden i vissa fall använts som ett instrument för medborgarinflytande, snarare än som en garant för rättssäkerhet. En tredje anledning är just det faktum att överklaganden till stor del endast leder till tidsfördröjningar och sällan till förändringar av planerna. Överklagandena bifalls med andra ord i mycket begränsad utsträckning.⁵ I kommittédirektiven framhålls bl.a. att det tycks vara oklart hur långt kommunernas handlingsfrihet sträcker sig och hur grunderna och de allmänna principerna för överprövningen ser ut (Ibid., s 13). För att ett överklagande ska bifallas krävs således i första hand att den klagande kan påvisa en betydande olägenhet för egen del, som inte står i proportion till de allmänna intressena att genomföra planen. I det senare fallet är det dessutom kommunen som har tolkningsföreträde. En utvidgad besvärskrets är följaktligen en sak, möjligheterna att få rätt en helt annan.

Att medborgardeltagandet getts alltför snäva ramar har inte minst hävdats av olika forskare men även i flera statliga utredningar. I ”*Demokratins infrastruktur*” (SOU 1996:162:122 f) har exempelvis framhållits att plan- och bygglagen fortfarande har en struktur och uppbyggnad som förstärker konventionella roller, ”uppifrånstyrning” av planeringen och fortfarande genomsyras av en stark tilltro till en rationell planeringsfilosofi. Medborgarna ges enbart en reaktiv roll då deras synpunkter endast inhämtas vid planeringsrationella tillfällen som samråd och utställning av plan. I stället för denna reaktiva roll förespråkar utredarna, i likhet med en senare statlig utredning (Boverket 1998), en proaktiv roll för medborgarna. En förändrad rollfördelning

5 Enligt Boverket (1990 b:19) bifölls endast 3 % av samtliga överklaganden till länsstyrelsen och 1 % på regeringsnivå under perioden 1987-90.

skulle därmed krävas mellan planerare, politiker och medborgare och en utvidgad dialog mellan parterna. Förslagen handlar bland annat om möjligheter att ge medborgarna en formell rätt att ta initiativ till planering genom att det prövas i en kommunal nämnd (Boverket 1998:10). Khakee (1999:215) har vidare lyft fram behovet av tydliga bestämmelser med förpliktelser för myndigheterna att beakta medborgarnas åsikter vid varje fas av planeringsprocessen och obestridliga regler för medborgarna att överklaga planeringsbeslut.

Den kritik som kan riktas mot lagstiftningen och dess förarbeten gäller även den bristande uppmärksamhet som riktats mot den politiska ojämlikhet som finns, dvs. de strukturella orättvisor som gör att vissa grupper får ett stort inflytande, medan andra förblir marginaliserade. Även om lika rättigheter till deltagande skapats kvarstår alltså betydande skillnader i olika medborgargrupperns möjligheter att delta.⁶ Här spelar naturligtvis såväl socio-ekonomiska resurser, kunskaper som bedömningar av de egna möjligheterna att påverka in. Boverket (1996 a, 2000) har bl.a. i olika utredningar lyft fram såväl kvinnors, som barn och ungdomars begränsade möjligheter till inflytande över planeringen, och konstaterat att den fysiska planeringen till stor del är en aktivitet som domineras av medelålders män. De nationella målen för handikappolitiken har belyst behov av att förbättra möjligheterna till delaktighet för människor med funktionshinder (Prop. 1999/2000:79). Enligt kommittédirektiven för översynen av PBL ska samtliga dessa förändringsbehov uppmärksammas (Kommittédirektiv 2002:97:8, s 18). Enligt direktiven finns dessutom behov att beakta EG-rättsliga krav och utvecklingen inom miljörätten, som innebär att allmänhetens och olika organisationers rätt att få tillgång till information och att delta i beslutsprocesser nu utvidgas (Ibid.). Det framstår med andra ord närmast som en gordisk knut som kommittén har att lösa, i sin uppgift att dels föreslå åtgärder för att effektivisera beslutsprocessen och förkorta dess längd, dels stärka och utveckla demokratiperspektivet och medborgarinflytandet i PBL (Ibid., s 7 f, s 17 ff).

3. 4 Kommentar

I det här avsnittet har vi pekat på att man i lagstiftningen, utöver decentralisering, framför allt genomfört två typer av åtgärder för att öka medborgarnas deltagande och möjligheter till inflytande i den fysiska planeringen: en utökning av den krets av medborgare som deltar i samråd och har rätt att överklaga samt åtgärder för ett tidigt

6 Här bör samtidigt nämnas att den socialtjänstlag som infördes 1982, gav socialtjänsten i uppgift att medverka i samhällsplaneringen, tillföra social kunskap och fungera som de resurssvagas advokater, bl.a. genom att tillföra kunskapsunderlag i form av s.k. sociala områdesbeskrivningar. Utvärderingar har dock visat dels att dessa beskrivningar sällan togs fram och när de togs fram utnyttjades dåligt, dels att socialtjänsten hade svårt att hävda de intressen de företrädde gentemot de tekniska förvaltningarna. Inför revideringen av socialtjänstlagen föreslogs i förarbetena en stärkt roll för socialtjänsten i samhällsplaneringen, men i lagförslaget 1997 hade förslagen strukits utan kommentarer. Anledningen antas främst vara ekonomisk (Denvall 1997:224-243).

och kontinuerligt deltagande i planeringsprocessen. Vi beskrev hur medborgarnas roll i detaljplaneprocessen i regel är att bevaka sina egna intressen och att förmedla hur de anser sig bli påverkade av ett planförslag. Svårigheten med medborgarinflytande i detaljplanearbetet har dock varit att planerna ofta varit projektinriktade och fastlåsta i ett tidigt skede. Det är fortfarande oklart om programkravet påverkat detta förhållande. Vi beskrev att det samtidigt finns utrymme för en mer proaktiv roll för medborgarna, vid utarbetandet av kommunala översiktsplaner eller fördjupningar av dessa, där syftena med deltagande mer handlar om att upprätta en förutsättningslös dialog kring hur planen bör utformas. En kvarstående problematik är emellertid att såväl översiktsplanen som dess fördjupningar inte är bindande. En oklar formell status torde därför sannolikt påverka medborgarnas motivation att medverka i planarbetet.

Av genomgången framgår också att lagstiftningen inte hanterar vissa frågor som, enligt de deltagarorienterade och deliberativa demokratimodellerna, utgör viktiga begränsningar för ett meningsfullt medborgardeltagande. Dessa frågor handlar om politisk ojämlikhet och skevheter i deltagandet, utestängningsmekanismer i planeringsprocessen samt karaktären på kommunikationen i det politiska samtalet. I det följande ska vi analysera hur dessa aspekter framträtt i den faktiska fysiska planeringen.

4. Erfarenheter av medborgardeltagande

I detta avsnitt ska vi utifrån en litteraturgenomgång belysa hur det institutionaliserade medborgardeltagandet kommit till uttryck och i vilka former det förekommit, liksom vilka medborgare som deltagit och vilka konsekvenser deras deltagande fått.

4.1 Former

Inledningsvis finns det anledning att framhålla att det inom den fysiska planeringen förekommit ett stort antal olika former och metoder för det institutionaliserade medborgardeltagandet (Se exempelvis Miller 1980, 1982, Wikforss 1981, 1984 de Laval 1997, Boverket 1990 a, Byggeforskningsrådet 2000, Öresjö 1994). Gemensamt för dem är som tidigare nämnts att de faller inom ramen för den representativa demokratin, där medborgardeltagandet fungerar som en input till den politiska beslutsprocessen men där det faktiska beslutsfattandet är förankrat hos de folkvalda politikerna. Däremot ger de olika möjligheter till inflytande.

Först och främst har vi den rent enkelriktade kommunikationen i form av information om planförslag som förmedlas genom utställningar, annonser, tidningar, nyhetsbrev eller broschyrer. Denna form av deltagande ger inget inflytande utan fungerar mer som en förutsättning för andra former av deltagande, då den upplyser medborgarna om förändringar som planeras. Ett grundläggande villkor för inflytande är rimligen att dubbelriktad kommunikation av något slag kommer till stånd. Här har vi först former där myndigheter samlar in information om medborgarnas preferenser i form av enkätundersökningar och intervjuer. Denna typ av deltagande syftar till att ge tjänstemän och politiker ett bättre beslutsunderlag. Det är dock myndigheterna som formulerar frågorna och tolkar svaren och det ges inget utrymme för medborgarna att komma med egna initiativ. Sedan har vi olika former för samråd där medborgarna själva kan formulera frågor, komma med förslag och ge kritik. Samrådet kan vara både muntligt, i form av offentliga samrådsmöten med möjligheter till en dialog mellan de olika parterna, och skriftligt, i form av remissförfarande angäen-

de planer och förslag. Utöver samrådet finns mer förpliktigande former av medborgardeltagande, i form av arbetsgrupper och referensgrupper, där människor i egenskap av berörda eller brukare, involveras under en längre period och har möjlighet att sätta sig in i planeringsfrågorna och kontinuerligt påverka planeringens gång. Planeringsarbetet sker då i samverkan mellan tjänstemän, medborgare och i vissa fall politiker. Det har utvecklats ett antal olika metoder för att främja sådan samverkan. Denna typ av deltagande har främst varit aktuell i samband med översiktsplanearbete eller stadsdelsförnyelse. Olika metoder har då dessutom ofta kombinerats i syfte att öka medborgarnas kunskap om de olika planeringsfrågorna, såsom studiecirklar, lokala informationskontor eller fältkontor.

Man skulle kunna karaktärisera de former som förekommit på en skala med följande steg: informations-spridning – informationsinsamling – konsultation – gemensam kunskapsuppbyggnad och ömsesidig förståelse. Samtliga dessa steg, i form av en mer långvarig samverkan, tycks utifrån genomförda studier krävas för att gynna en demokratisk fostran i enlighet med det som demokratiutredningen beskrivit som en naturlig effekt av medborgardeltagandet (se avsnitt 2.2). Bland de olika formerna för medborgardeltagande som innefattar en dubbelriktad kommunikation är dock enstaka samråd och remissförfarande de i särklass vanligaste, dvs. de former som svarar mot de minimikrav som ställs i lagstiftningen. Mer omfattande satsningar på medborgarinflytande har däremot ofta haft tillfällighetens karaktär. I en kunskapsöversikt från mitten av 1980-talet konstaterade Wikforss (1984:73) att medborgardeltagande i den fysiska planeringen ofta haft karaktären av terapeutiska kampanjer, allt medan planeringsrutinerna i stort sett förblivit oförändrade. Även Boverket (1998:85) konstaterade i slutet av 1990-talet att frånvaron av visioner hur man ska fortsätta arbeta med medborgardeltagande ofta leder till att utvecklingsarbetena får karaktären av avgränsade försöksprojekt. Även om man är positiv till ökat medborgardeltagande, sitter man på flera håll fortfarande fast i gamla planeringsformer och rutiner.

4.2 Faktiskt deltagande

Kan vi då dra några slutsatser om i vilken utsträckning medborgarna tillvaratagit möjligheterna till deltagande i den fysiska planeringen? Ja, i den mån detta har belysts tycks resultaten framstå som tämligen likartade, i de studier som genomförts av medborgardeltagande från 1970-talet fram tills idag. 1970-talets erfarenheter av medborgardeltagande i planeringen visade enligt Miller (1982:27) att det ofta var förhållandevis få människor som deltog i försöken. Ett negativt samband framträdde dessutom mellan deltagandets kostnad i tid, arbete och kunskaper och hur omfattande det blivit – var kraven stora blev deltagarskaran i regel liten och avgränsad (Ibid., s 58). En samlad bild var samtidigt att deltagarsammansättningen för det mesta var skev och föga representativ. Bäst representerade var de yrkesgrupper som hade direkt ekonomiskt intresse av mark- och planeringsfrågor. Den bild som gavs av den typiske

deltagaren var en föreningsaktiv, välutbildad, medelålders man. Exempel på aktiva rekryteringsinsatser visade dock att möjligheter fanns att bryta dessa mönster.⁷ Senare studier har visat att representativitetsproblemen varit bestående och att medborgardeltagandet har fortsatt att gynna grupper med goda socioekonomiska och politiska resurser (Agger 2000, Bohm 1985, Elander 1991, Boverket 1998).⁸ Miller (1980:79) har pekat på faran med denna situation - istället för att verka utjämnande kan det befaras att medborgardeltagandet snarare förvärrar ojämlikheten i fråga om politiskt inflytande.

Forskningen visar att inte bara ekonomiska och sociala faktorer påverkar det skeva deltagandet utan att även andra typer av politisk ojämlikhet spelar roll. Enligt Boverket (1996 a:103, 1998) visar erfarenheterna att kvinnor inte deltar i planarbetet i samma omfattning som män och att det överlag är ett traditionellt könsrollsmönster som präglar planarbetet. Det är således män som dominerar bland utövare av fysisk planering; på kommunernas planeringskontor, stadsbyggnadskontor och tekniska förvaltningar är män i klar majoritet, bland de politiska beslutsfattarna är det likadant (Boverket 1996 a:74 f). Deras ställningstaganden i planeringsfrågor har i stor utsträckning visat sig bygga på tekniska och ekonomiska överväganden, medan berörda boendes, inte minst kvinnors, vardagliga erfarenheter tillmätts mer begränsad betydelse (Ibid., s 53-73). Det finns dock, enligt Boverket (1998:68), flera exempel som stödjer tendensen att det kvinnliga deltagandet stimuleras när vardagslivs- och välfärdsfrågor, som exempelvis skolan och äldreomsorgen, förs fram och när ett helhetsperspektiv anläggs i planarbetet.

Det tycks även finnas skillnader mellan olika orter för möjligheter till ett lokalt engagemang (Wikforss 1984, Boverket 1998). I vissa orter finns en tradition för medborgerligt engagemang, konstaterar Boverket (1998:50 f). Dessa orter kännetecknas av ett starkt föreningsliv och en etablerad småföretagaranda som binder samman de boende i sociala nätverk och som underlättar mobilisering av invånarna. En gemensam upplevd hotsituation där lokala sakfrågor kopplats till hela bygdens utveckling har också gynnat en kollektiv mobilisering. I den andra ändan av skalan finns samhällen som präglas av en svag folkrörelsetradition och mer heterogen befolkningsammansättning. Där har det varit svårare att engagera medborgarna och upplevelsen av områdets problem och utvecklingsbehov har ofta varit splittrad.

Som nämnts i tidigare avsnitt har deliberativa demokratiteoretiker pekat på att formella och informella regler kring diskussioner ska utformas kan verka för att utestänga vissa former av kommunikation medan andra privilegieras. Studierna av medborgardeltagandet i den fysiska planeringen visar att diskussionerna under samrådsmöten i regel präglas av tjänstemännens språk och perspektiv, vilket ter sig främmande för många människor. Planerarnas språk blir lätt ett fackspråk som kan

7 Miller (ibid., s 23-33) tar upp ett exempel med ett samråd i Hedemora kring kommunens utveckling i mitten av 1970-talet, där en mer aktiv och målgruppsinriktad värvning resulterade i att även underrepresenterade grupper som ungdomar, kvinnor, invandrare och industriarbetare kom att delta.

8 Sambandet mellan social position och politiskt deltagande tycks för övrigt vara ett av de mest väldokumenterade resultaten inom samhällsvetenskapen och har inte minst regelbundet återgetts i de makt- och demokratiutredningar som genomförts (Se SOU 1994:44, SOU 2000:1).

avvika ordentligt från vardagligt språk. Detta visar sig också i utställningar och plan-texter som kan vara tämligen obegripliga för dem som saknar professionell sakkun-skap (Wikforss 1984:15, Khakee 1999:207 ff). I lagstiftningen har numera införts krav på plantextens tillgänglighet men det saknas studier av vilken inverkan dessa har fått. Det har också visat sig finnas ett stort avstånd mellan hur planerare och boende betraktar och uppfattar den fysiska miljön och vad planerarna ser som problem och lösningar, och det som medborgarna upplever i sitt vardagsliv (de Laval 1997:189-209). En erfarenhet är således att dialogen lätt blir problematisk eftersom språkbruk, värderingar och problemtolkningar är olikartad mellan de olika parterna i en sam-rådsprocess. Eftersom tjänstemännen tar initiativ till samråd har de dessutom en stör-re kontroll över vilka frågor som ska diskuteras, hur problemen ska definieras och vilket beslutsunderlag som finns tillgängligt (Agger 2000:18-24). Denna asymmetri förstärks ofta av att planeringen är projektrinriktad vilket medför en snäv intressefo-kusering och en benägenhet hos politiker och tjänstemän att driva genom planering-en inom bestämda tidsramar (Ibid., s 8).

Diskussionen ovan innebär för det första att tjänstemännen i regel har ett övertag gentemot medborgarna i samrådet vilket gör att möjligheterna att påverka planering-en försvåras. För det andra betyder det att de medborgare som bemästrar planerarnas problemförståelse och språk privilegieras och får lättare att påverka (Agger 2000:30). Denna situation förstärks genom att samrådsmöten och remissförfarande är kommuni-kationsformer där saklighet och rationell argumentation värderas högt. Det kan också ses som en av förklaringarna till att medborgare endast använder samråd som en av flera kanaler för inflytande, där andra kanaler (som protestmöten, namninsam-lingar, debattartiklar, utskick till hushåll och direkt, enskild kontakt med politiker och tjänstemän) i viss mån tillåter andra former av kommunikation.

I plan- och bygglagen, och till största delen även i dess förarbeten, nämns mycket lite om tjänstemännens funktion, utan det antas ofta en direkt kommunikation mel-lan medborgare och folkvalda. Som framgått av diskussionen ovan är dock tjänste-männens agerande av största betydelse när det handlar om vilken typ av medborgardeltagande som kommer till stånd. Demokratimodellerna har olika syn på förvaltningens funktion i en demokrati. Enligt den pluralistiska modellen så agerar förvaltningen ofta som ett särintresse bland andra och försöker förmedla sina syn-punkter till makthavarna (Held 1996:223-245). Enligt Lundquist har tjänstemän-nen ett särskilt ansvar för att se till att demokratins värden upprätthålls, vilket inbegriper ansvaret att få till stånd ett meningsfullt medborgardeltagande. Denna syn delas av den kommunikativa planeringsteorin, som utgår från de deliberativa idealen. Enligt denna teori bör planerarna, istället för att själva styra planeringsprocessen, age-ra för att få igång en diskussion bland medborgarna, ge kunskapsunderlag till denna diskussion och förmedla resultaten till de folkvalda (Khakee 1999:206). Boverket (1998:10) har pekat på att en förändringsberedskap finns bland planerarna att vara mer av lyssnare, stödjare och pedagoger, men det finns anledning att anta att det finns en stor variation härvidlag, inte minst till följd av skillnader i lokal planeringskultur och kommunal ambitionsnivå.

Enligt Khakee (1999) finns överlag fortfarande ett betydande gap mellan den offentliga retoriken om medborgarinflytande i planeringsprocessen och praktisk handling. Även om forskning visar att planerare och offentliga beslutsfattare i princip är för allmänhetens medverkan, anser de samtidigt att det är svårt att förena med de krav på helhetssyn och effektivitet som samtidigt finns. Den uttryckta erfarenheten är att medborgardeltagande ofta innebär en artikulering av särintressen, ett värnande om specifika frågor, en ovilja att acceptera andra perspektiv och en bristande förståelse för helheten. Utifrån att under lång tid studerat området drar Khakee (Ibid., s 213) slutsatsen att "... man inte lyckats särskilt bra med demokratisträvandena vare sig i förhållande till den ambition man uttryckt i den offentliga debatten eller i förhållande till lagstiftningens krav". De olika formerna för medborgardeltagande som prövats tycks inte heller per automatik ha lett till ökad legitimitet, utan istället har ökade kunskaper om planerna ibland lett till mer svårhanterliga konflikter och minskat förtroende för systemet (Se exempelvis Miller 1982:61).

4.3 Faktiskt inflytande

Har då de synpunkter som medborgarna fört fram - i den utsträckning de deltagit - överhuvudtaget haft några konkreta effekter? I förhållande till forskningen om medborgardeltagande har relativt få studier belyst detta. Till viss del kan det antas bero på att det är förknippat med metodologiska svårigheter att i efterhand urskilja och fastställa huruvida och i vilken utsträckning medborgarnas synpunkter påverkat planeringen (Miller 1982:62). Dels kan vissa framförda önskemål ha sammanfallit med andra intressen, dels kan krav och åsikter ha förts fram genom andra kanaler. Vidare kan den omedelbara effekten av medborgardeltagandet ha varit försumbar samtidigt som det på längre sikt kan ha givit utslag i kommunens övergripande politik eller förändrade planeringsrutiner. En hel del kan dock utläsas av de erfarenheter som finns dokumenterade.

Studier av Miller (1982:31 f, s 63) och Fog (1992:100 ff) visar att medborgarnas möjligheter till inflytande genom den formella samrådsprocessen i huvudsak rör frågor om detaljer i planernas utformning. Detta har varit fallet även när ambitiösa satsningar har gjorts med omfattande deltagande i tidiga skeden av planeringen. Det har emellertid framhållits att de ändringar och tillägg som åstadkommit i vissa fall medfört bättre anpassade och bättre förankrade planer. Sådana ändringar kan handla om sträckningen av en väg eller exakt placering av och höjd på föreslagen bebyggelse. Enligt Miller (1982:31) finns det därför ingen anledning att förringa det inflytande som samrådsdeltagarna kan få över den kommunala planeringen. Medborgardeltagandet genom samråd kan vara en viktig väg för medborgarna att påverka aspekter av den fysiska planeringen som ligger närmast deras vardag och på ett konkret sätt berör dem. Dessutom menar Miller (1980:78) att försöken med medborgarinflytande inneburit att informationen om aktuella planer och om förvaltningsarbetet i många

fall påtagligt förbättrats, vilket gör medborgarna bättre rustade att utöva inflytande genom andra kanaler.

Däremot har det visat sig medborgarna har små möjligheter att i samrådsprocessen påverka frågor av principiell och strategisk karaktär eller frågor som är omtvistade. Miller (1982:93) pekar på att det finns många faktorer som kraftigt begränsar möjligheterna för de berörda medborgarna att utöva inflytande över planerna. Beslutsutrymmet är vanligen begränsat, i synnerhet i detaljplanearbetet, på grund av yttre krav och påbud, ingångna avtal, ekonomiska tillgångar och konkurrerande behov. De politiska besluten utsätts dessutom för påtryckningar från en mängd olika intressenter (t ex statliga organ, företag, intresseorganisationer, andra kommuner och massmedia) vilket gör att samråd med berörda medborgare endast kan utöva en svag form av inflytande. Som tidigare påpekats ger dessutom samrådet enligt lagen inte en garanterad rätt till inflytande. Olika studier visar dock på svårigheter att få medborgarna att på förhand förstå de möjligheter och begränsningar som ligger i deltagandet. Detta pekar på vikten av att skapa tydlighet kring mål och syften med deltagandet och att se till att det skapas rimliga förväntningar på vad som kan uppnås (Agger 2000:38, Boverket 1998:56). En avsaknad av tydliga spelregler, ramar och riktlinjer har i flera ambitiösa satsningar öppnat för orealistiska förväntningar och besvikelser (Boverket 1998:11).

Sedan slutet av 1980-talet har allt fler uppmärksammat betydelsen av det informella spelet om planerna och hur det styr de formella beslutsprocesserna. Cars (1992:190) menar exempelvis att ”föreställningen om planeringen som en process som framskrider i lag- och regelstyrda sekvenser har visat sig överensstämma dåligt med den verklighet som kunnat iakttas”. Cars (Ibid., s 31) lyfter fram att lag- och regelverket endast utgör en yttre ram för olika planeringsaktiviteter, som emellanåt är konkret och exakt och i andra fall lämnar ett stort handlingsutrymme för olika slags lösningar. Dessa lösningar är då starkt beroende av aktörernas mål och deras respektive maktresurser för att förverkliga dessa. Det framstår vidare som tämligen väl belagt att, samtidigt som den övergripande planeringen decentraliserats från statlig till kommunal nivå, har de direkta byggförberedelserna och själva byggandet i växande utsträckning kommit att avgöras genom informella förhandlingar mellan kommunen och byggherrar och andra icke-offentliga intressenter (Elander 1991, Tonell 1991, Cars 1992, Book och Eskilsson 2001). Medan kommunen och medborgarna har fått en mer påtaglig roll i samhällsplaneringen har planeringen som sådan således fått mindre betydelse i förhållande till implementeringsfasen, där de ekonomiskt starka intressenterna fått allt mer att säga till om (Elander 1991:99). Det kan ses som en följd av att kommunen numera sällan har ekonomiska resurser att genomföra sina intentioner med planeringen på egen hand utan istället är beroende av privata aktörers intresse av att investera. I en sådan situation kan förutses en fokusering på de aktörer som har det avgörande inflytandet på om planen kan genomföras eller hindras, vilket innebär att övriga intressenter och brukare blir åsidosatta (Nyström 1999:152 f). En berättigad fråga är följaktligen om kommunen, utifrån sitt växande beroende av privat investeringsvilja, kan ses som en neutral part i avvägningen mellan olika in-

tressen. Detta är emellertid en av de frågor som lyser med sin frånvaro i kommittédirektiven för översynen av PBL.

4.4 Kommentarer

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att den faktiska fysiska planeringen har mer likheter med den pluralistiska demokratimodellen än med de deltagarorienterade och deliberativa modellerna. För det första så är medborgarnas möjligheter till inflytande genom den formella samrådsprocessen begränsade och rör i huvudsak detaljer i planerna, även om dessa kan vara nog så viktiga. Dessutom tycks det vara så att det faktiska deltagandet är skevt fördelat, vilket gynnar de grupper som redan har ett stort mått av inflytande. För det andra så har den fysiska planeringen ett begränsat inflytande över det faktiska byggandet, vilket avgörs mer av informella förhandlingar mellan kommunen och olika privata intressenter. Även medborgarna använder sig i stor utsträckning av deltagandeformer utanför den formella samrådsprocessen för att utöva inflytande.

Denna situation aktualiserar de problem vi tidigare diskuterat i relation till de demokratiska processvärdena. Öppenheten försvåras när den faktiska politiken avgörs genom informella förhandlingar utanför den politiska beslutsprocessen. Därmed blir det även problematiskt att utkräva ansvar, vilket förstärks av att de materiella resultaten eller implementeringen av de planer som beslutas i den politiska beslutsprocessen sällan följs upp och utvärderas (Se exempelvis Flyvbjerg 1991). Diskussion och ömsesidighet kan ses som viktiga värden i planprocessen och ett av syftena med att införa krav på ett ökat medborgardeltagande var just att bidra till en bredare diskussion kring planer och program och en dialog mellan de olika intressenterna. Ömsesidigheten i diskussionen undergrävs emellertid ofta i den praktiska planeringen, eftersom detaljplaneprocessens utformning syftar till att de som deltar lyfter fram sina egenintressen, medan tjänstemän och politiker gör avvägningar och företräder allmänintresset. I situationer där de övergripande besluten är avgjorda på förhand blir ömsesidigheten än mer problematisk då få möjligheter finns till en meningsfull dialog.

5. Avslutande diskussion

Det kan förefalla vara en berättigad fråga om vi verkligen har en demokratisk fysisk planeringsprocess i Sverige idag. I denna uppsats har vi försökt visa att bedömningen är beroende av vilken demokratimodell man utgår från. Avgörande är likaså om man utgår från de formella förutsättningar som lagstiftningen ger eller de reella förutsättningar som skapas i praktiken.

Den bygglagstiftning som gällde mellan 1947 och 1987 gav främst uttryck för ett elitdemokratiskt synsätt, där samhällsbyggandet sågs som en angelägenhet enkom för fackmän och politiker och där medborgardeltagandet var i det närmaste obefintligt. Den nuvarande plan- och bygglagen har däremot klara deltagardemokratiska ambitioner då den ger medborgarna möjligheter till ett tidigt och kontinuerligt deltagande i planprocessen. Det finns även vissa deliberativa ambitioner i och med att den översiktliga planeringen öppnar upp för en mer förutsättningslös diskussion om utformningen av den fysiska miljön. Det kvarstår dock tydliga begränsningar för medborgarinflytandet. För det första har det aldrig varit tal om att införa några direktdemokratiska element i den fysiska planeringen utan det står klart att beslutsfattandet ligger fast inom ramen för den representativa demokratin. För det andra ger lagstiftningen kommunen möjligheter att i vissa fall använda en förenklad planprocess som avsevärt minskar medborgardeltagandet.

Samtidigt som lagstiftningen har en deltagardemokratisk prägel så finns i praktiken tydliga brister då medborgardeltagandet är skevt fördelat och möjligheterna till inflytande genom den formella samrådsprocessen är begränsat. Den faktiska planeringsprocessen liknar mer de elitdemokratiska och pluralistiska demokratimodellerna eftersom den formella processen ofta underordnas informella förhandlingar mellan kommunen och olika privata byggherrar. Även medborgarna använder sig därför av informella kanaler för att utöva inflytande. Det pluralistiska inslaget handlar också om att detaljplaneprocessen reducerar medborgarnas roll till att enbart hävda sina egenintressen. Kommunen är då tänkt att fungera som en neutral domare som gör avvägningar mellan olika enskilda och allmänna intressen, men beroendet av privat investeringsvilja gör att kommunens neutralitet ibland kan ifrågasättas. Vad vi ser är ett tydligt gap mellan retorik, lagstiftning och praktik vad gäller medborgarnas möjligheter till inflytande över den fysiska planeringen och det faktiska stadsbyggandet.

Även om systematiska studier saknas så finns det idag en allmän föreställning om att planer på nya byggprojekt blivit allt mer konfliktfyllda under senare tid. Denna

konfliktökning har dels relaterats till en ökad utbildningsnivå och miljömedvetenhet bland medborgarna, dels till en minskad tilltro till planerare, beslutsfattare och experter överlag (Boholm 2000:9-17). Resultaten från denna uppsats pekar på att de ökade konflikterna även beror på skillnaden mellan den offentliga retoriken om medborgarinflytande och praktiken i detta avseende. Här finns anledning att knyta an till Mouffes resonemang (2001:34 f) om de existerande diskursernas betydelse för framväxten och konstruktionen av antagonism och demokratisk kamp. Enligt Mouffe kan en antagonism framträda när ett kollektivt subjekt, som är konstruerat på grundval av vissa rättigheter, befinner sig i en situation där dessa rättigheter negetas av andra diskurser eller praktiker (Ibid., s 34 f). Det kollektiva subjektet är i detta fall de medborgare som känner sig berörda av den fysiska planeringsprocessen och vill vara med och påverka⁹. Den offentliga retoriken om medborgarinflytande i den fysiska planeringen har gett sken av att det finns goda möjligheter att påverka och har därigenom ofta skymt lagstiftningens begränsade ramar. Det faktum att det främst handlar om information och konsultation har därför lett till besvikelse hos många medborgare som försökt påverka utfallet av planeringsprocessen i samråd eller genom överklagande. Överklagandena, som endast i undantagsfall får bifall, avspeglar samtidigt att medborgarna i stor utsträckning är omedvetna om kommunernas starka ställning i den intresseavvägning som planprocessen till stor del handlar om. Detta tydliggör också att medborgarinflytande är en missledande term och att medborgardeltagande skulle ha varit ett mer rättvisande begrepp i den offentliga retoriken. Det faktum att maktförhållandena är ojämna mellan medborgare, kommun och byggherrar ökar ytterligare gapet mellan retorik och praktik.

Vi har alltså en situation där människor ges en legitim rättighet till möjligheten att påverka genom det institutionaliserade medborgardeltagandet, men där denna rättighet i praktiken negetas. Detta leder till att de aktiva medborgarna ofta söker andra kanaler för att påverka, såsom opinionsbildning, direkt kontakt med tjänstemän, politiska partier och intresseorganisationer och direkta aktioner som demonstrationer, protestlistor mm. Detta antyder i sin tur att medborgardeltagandet åtminstone i vissa fall motverkat ett av sina primära syften, nämligen att legitimera planverksamheten, och istället skärpt intressemotsättningarna. Å andra sidan har det därigenom ofta blivit föremål för den åsyftade offentliga debatten.

Lidskog (1996:19-24) menar att det inte bör vara ett mål för samrådsprocessen att försöka nå fram till ett beslut som alla parter kan enas om, eftersom detta är en önskevision som svårligen kan uppfyllas i verkligheten. Sålunda bör samrådets syfte inte vara att skapa acceptans eller legitimitet för ett beslut. Istället, menar Lidskog, bör syftet vara att genom kommunikation och dialog få ökad kunskap om de olika perspektiv som finns på ett specifikt projekt eller förslag (ibid. ss. 28-31). Detta kan då antingen leda till att parterna närmar sig varandra eller att det kvarstår genuina intressemotsättningar som inte kan lösas genom konsensus, utan kräver politiska beslut

9 Mouffe intresserar sig i huvudsak för kollektiva subjekt som har en tydlig gemensam identitet såsom kvinnor, etniska minoriteter eller homosexuella. Det kollektiva subjektet är i detta fall betydligt mer flytande och svåridentifierat. Denna skillnad innebär dock inte nödvändigtvis att Mouffes resonemang blir mindre intressant.

genom votering. Även Bohman (1996:183 ff.) anser att konsensus inte bör vara ett krav. Han pekar dock på att det är nödvändigt att alla parter uppfattar beslutsprocessen som rättvis och legitim, och att de därför accepterar beslutet, även om de inte håller med om att det är ett riktigt beslut.

Problemet med den fysiska planeringen är just att själva beslutsprocessen uppfattas som odemokratisk av många människor. Den ömsesidighet som är en förutsättning för en meningsfull dialog saknas ofta. På grund av ojämna maktförhållanden förs inte dialogen på lika villkor. De alternativ som står till buds för medborgarna är att acceptera ett förslag (kanske med mindre modifikationer) eller att inte acceptera och därmed gå i konflikt. I en sådan situation kanske man inte uppfattar varken beslutsprocessen som legitim, vilket gör att man söker andra kanaler för att påverka, eller de fattade besluten som legitima, vilket gör att protester fortsätter i efterhand genom överklaganden eller med andra medel.

Avslutningsvis vill vi peka på att problemen med att införa ett genuint medborgardeltagande i den fysiska planeringen i mångt och mycket bottnar i att det står i strid med det parallella målet att åstadkomma en effektiv och snabb planeringsprocess. Dilemmat framkommer tydligt när Boverket (1996 b: 19) beskriver de två viktiga mål som ska tillgodoses vid detaljplanering: ”Det ena är att alla berörda ska garanteras ett reellt inflytande på planutformning och genomförande (medborgarinflytande och rättssäkerhet). Det andra är att ärendena skall behandlas så enkelt och snabbt som möjligt (effektiv planläggning).”

Trycket på en effektiv och snabb planeringsprocess har hela tiden varit stort från byggindustrin. Det har också setts som ett allmänt samhällsintresse av regeringen, i syfte att snabbt få till stånd angelägna investeringar som bostadsbyggande och infrastruktur. Ökad effektivitet lyftes fram som ett övergripande mål redan i förarbetena till PBL och har åter betonats i direktivet till den kommitté som tillsattes i juni 2002 för en översyn av PBL. I denna uppsats har det stått klart att effektivitetssträvanden gång på gång lett till inskränkningar i det faktiska medborgardeltagandet, även då vikten av ett ökat medborgarinflytande och av åtgärder för att motverka effekterna av den politiska ojämlikheten framhålls i direktiv och lagstiftning. Utmärkande är att man i den offentliga retoriken inte vill låtsas om att det råder en potentiell motsättning mellan effektivitet och medborgardeltagande. Istället motiveras ett ökat medborgardeltagande ofta som en möjlighet att öka effektiviteten, eftersom det kan leda till färre överklaganden och smidigare processer. På detta sätt upprätthålls det implicita antagandet att effektivitet har större prioritet än medborgardeltagande, och i fall där de kommer i konflikt får deltagandet automatiskt stå tillbaka. Därför är det viktigt att uppmärksamma att en motsättning kan finnas och att man sålunda måste göra medvetna och öppna val av vad som bör prioriteras.

Samtidigt är det uppenbart att det finns ett behov av att synen på effektivitet tydliggörs. I debatten har effektivitetskraven ofta framstått som tämligen endimensionella, då de i första hand gällt en snabbare besluts- och planeringsprocess. Effektivitetsbegreppet har således nästan enbart berört tid- och kostnadsaspekter, medan kvalitetsaspekter har fått begränsad uppmärksamhet i detta sammanhang. Fog (1989:49) har lyft fram att bygg- och planfrågor ofta är så komplexa att det finns

utrymme för en mängd olika lösningar och att en offentlig diskussion, där kunskap förmedlas och krav preciseras, kan leda till en höjning av byggprojektens kvalitet, som är större än aktörerna från början trodde var möjlig. Det bör följaktligen beaktas att en offentlig debatt med konflikter och motstånd, samt ett visst tvång att ändå komma till en lösning, ofta är en förutsättning för en kvalitetshöjning. Sannolikt förlänger det dock planprocessens längd, men det bör rimligen ställas i relation till projektens totala livslängd. I det perspektivet utgör ändå planprocessen såväl tidsmässigt som kostnadsmässigt en ytterst begränsad del.

Litteratur

- Agger Annika, Hans Skifter Andersen, Lars Engberg, Jacob Norvig Larsen (2000) *Borgerdeltagelse og – indragelse i byomdannelsen*. SBI-meddelande 126 Statens Byggeforskningsinstitut (http://www.sbi.dk/udgivelser/digitale_publicationer/sbi-meddelelse_126)
- Barber Benjamin (1984) *Strong Democracy*. Berkeley: University of California Press
- Bexelius A. , A. Nordenstam, V. Körlof (1964) *Byggnadslagsstiftningen, Byggnadslagen och byggnadsstadgan*. Stockholm: Norstedts
- Bohm Kerstin (1985) *Med- och motborgare i stadsplaneringen. En historia om medborgardeltagandets villkor*. Stockholm: Liber och Byggeforskningsrådet
- Bohman James (1996) *Public Deliberation. Pluralism, Complexity and Democracy*. Cambridge: MIT
- Boholm Åsa red. (2000) *National Objectives, Local Objections. Railroad Modernization in Sweden*. Göteborg: CEFOS, Göteborgs universitet
- Book Karin, Lena Eskilsson (2001) *Staden struktur, varför och hur?* Lund: Institutionen för kulturgeografi och ekonomisk geografi, Lunds universitet
- Boverket (1990 a) *Bättre bostadsföryelse. Sammanställningar och slutsatser av 19 FoU-projekt*. Stockholm: Allmänna förlaget
- Boverket (1990 b) *Överklagandeutredningen*. Rapport 1990-08-30. Karlskrona
- Boverket, Lantmäteriet (1992) *Plan- och bygglagsstiftningen*. Kurskompendium. Karlskrona
- Boverket (1996 a) *Hela Samhället. Jämställdhetsaspekter på fysisk planering och byggd miljö*. Rapport 1996:4. Karlskrona
- Boverket (1996 b) *Boken om detaljplan och områdesbestämmelser*. Allmänna råd 1996:1. Karlskrona
- Boverket (1998) *Vem bestämmer? Om medborgarinflytande och kommunal planering. Erfarenheter från Sydlänsprojekten*. Karlskrona
- Boverket (2000) *Unga är också medborgare – om barns och ungdomars inflytande i planeringen*. Karlskrona
- Byggeforskningsrådet, Svenska kommunförbundet (2000) *Samhällsplanering med aktiva medborgare. Exempel från 16 kommuner*. Rapport T21:2000. Stockholm: Byggeforskningsrådet
- Cars Göran (1992) *Förhandlingar mellan privata och offentliga aktörer i samhällsbygget*. Stockholm: Kungliga tekniska högskolan
- Dahl Robert A. (1982) *Dilemmas of pluralist democracy: autonomy vs. control*. New Haven: Yale University Press
- de Laval Suzanne (1997) *Planerare och boende i dialog. Metoder för utvärdering*. Stockholm: Institutionen för Arkitektur och stadsbyggnad, Kungliga Tekniska Högskolan
- Denvall Verner, Cecilia Henning, Mats Lieberg, Tapio Salonen, Eva Öresjö (1997) *Välfärdens operatörer. Social planering i brytningstid*. Umeå: Borea
- Didón Lars-Uno, L. Magnusson, O. Millgård, S. Molander (1987) *Plan- och bygglagen – en kommentar*. Stockholm: Nordstedts
- Dryzek John S. (2002) *Deliberative Democracy and Beyond. Liberals, Critics, Contestations*. Oxford: Oxford University Press
- Elander Ingemar (1991) *Socialdemokratin och samhällsplaneringen*. I Hall, Thomas red. *Perspektiv på planering*. Uppsala: Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet
- Eriksen Erik Oddvar, Jarle Weigård (2000) *Habermas politiska teori*. Lund: Studentlitteratur

- Flyvbjerg Bent (1991) *Rationalitet og magt. Bind II. Et case-baseret studie af planlægning, politik og modernitet*. Århus: Akademisk Forlag
- Fog Hans, Jan Bröchner, Anders Törnqvist, Karsten Åström (1989) *Det kontrollerede byggandet*. Stockholm: Carlssons
- Fog Hans, Jan Bröchner, Anders Törnqvist, Karsten Åström (1992) *Mark, politik och rätt. Om plan- och bygglagen i praktiken*. Stockholm: Byggforskningsrådet
- Held David (1996) *Demokratimodeller. Från klassisk demokrati till demokratisk autonomi*. Göteborg: Daidalos
- Khakee Abdul (1999) Demokratin i samhällsplaneringen. I SOU 1999:113 *Medborgarnas erfarenheter*. Demokratiutredningens forskarvolym, s 197-218
- Kommittédirektiv 2002:97 *Översyn av plan- och bygglagstiftningen*. Stockholm: Miljödepartementet
- Larsson Gerhard (1998) *Avvägning mellan allmänna intressen och markägarintressen i bebyggelsesammanhang*, Meddelande 4:77 Stockholm: Avdelningen för fastighetsvetenskap, Kungliga Tekniska Högskolan
- Lewin Leif (1970) *Folket och eliterna*. Stockholm: Almqvist & Wiksell
- Lidskog, Rolf (1996) *Kommunikation, kunskap och konflikt*. Rapport nr 37. Örebro: Centrum för stadsmiljöforskning, Högskolan i Örebro
- Lundquist Lennart (2001) *Medborgardemokratin och eliterna*. Lund: Studentlitteratur
- McAdam Doug, Sidney Tarrow, Charles Tilly (2001) *Dynamics of contention*. Cambridge: Cambridge University Press
- Miller Tom (1980) *Medborgardeltagande. Politiskt inflytande eller...? T4:1980*, Stockholm: Statens råd för byggnadsforskning
- Miller Tom, Lars Hjärne, Ove Källtorp, Sören Olsson (1982) *Lokalt inflytande i boende och planering. 1970-talets erfarenheter*. BFR Rapport T20:1982, Stockholm: Statens råd för byggnadsforskning
- Mouffe Chantal (2001) Hegemoni och nya politiska subjekt: med sikte mot ett nytt demokratibegrepp. *Fronesis*, nr. 3-4/2001:26-43
- Nyström Jan (1999) *Planeringens grunder. En översikt*. Lund: Studentlitteratur
- Pateman Carol (1970) *Participation and Democratic Theory*. Cambridge: Cambridge University Press
- Plan- och bygglagen (1987:10) (<http://www.rixlex.se>)
- Regeringens proposition 1985/86:1 *En ny plan- och bygglag*. Stockholm: Bostadsdepartementet
- Regeringens proposition 1994/95:230 *Kommunal översiktsplanering enligt plan- och bygglagen, m.m.* Stockholm: Miljödepartementet
- Regeringens proposition 1999/2000:79 *Från patient till medborgare i en nationell handlingsplan för handikappolitiken*. Stockholm: Socialdepartementet
- Riksdagens revisorer (2001) *Plan- och byggprocessens längd*. Rapport 2000/01:14. Stockholm
- SOU 1979:65 *Ny plan- och bygglag. Lagförslag – sammanfattning – motiv till första avdelningen*. Betänkande av PBL-utredningen. Del 1. Stockholm: Bostadsdepartementet
- SOU 1979:66 *Ny plan- och bygglag*. Betänkande av PBL-utredningen. Del 2. Stockholm: Bostadsdepartementet
- SOU 1994:34 *Överprövning av beslut i plan- och byggärenden*. Delbetänkande av Plan- och byggutredningen. Stockholm: Miljö- och naturresursdepartementet
- SOU 1994:36 *Miljö och fysisk planering*. Delbetänkande av Plan- och byggutredningen. Stockholm: Miljö- och naturresursdepartementet
- SOU 1990:44 *Demokrati och makt i Sverige*. Maktutredningens huvudrapport. Stockholm: Stadsrådsberedningen
- SOU 1996:162 *Demokratins infrastruktur*. Demokratiutvecklingskommittens betänkande. Stockholm: Inrikesdepartementet
- SOU 1996:168 *Översyn av PBL och va-lagen*. Slutbetänkande av plan- och byggutredningen. Stockholm: Inrikesdepartementet
- SOU 2001:1 *Det ut hålliga samhället*. Demokratiutredningens betänkande. Stockholm: Statsrådsberedningen

- Tonell Lennart (1991) 1980-talet – förhandlingsplaneringens och de stora projektens decennium. I Hall, Thomas red. *Perspektiv på planering*. Uppsala: Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet, s 195-206
- Wikforss Örjan, Fridell Karin red. (1981) *Medborgarinflytande i kommunal planering. Rapport från ett seminarium om information, samråd och deltagande*. BFR-rapport G32:1980 Stockholm: Statens råd för byggnadsforskning
- Wikforss Örjan (1984) *Samråd i praktiken. Om medborgardeltagande i fysisk planering*. BFR-rapport T15:1984. Stockholm: Statens råd för byggnadsforskning
- Young Iris Marion (2000) *Inclusion and Democracy*. Oxford: Oxford University Press
- Ödmann Ella (1986) Hur skall det gå med PBL-målen? *PLAN* 5/1986, s 228-233
- Öresjö Eva (1994) *Att förnya bostadsförnyelsen*. BFR-rapport R10:1993, Stockholm: Statens råd för byggnadsforskning

Reports from the Department of Environmental and Energy Systems Studies

Lars Nilsson, Eric D. Larson, **A System-Oriented Assessment of Electricity Use and Efficiency in Pumping and Air-Handling**, IMES/EESS Report No. 1, Department of Environmental and Energy Systems Studies, Lund University, Sweden, September 1990.

Tomas Ekwall, **Energy Demand for Residential Air Conditioning in Developing Countries**, IMES/EESS Report No. 2, Department of Environmental and Energy Systems Studies, Lund University, Sweden, February 1991.

Tomas Ekwall, **Elektrotermiska processer i svensk industri**, IMES/EESS Report No. 3, Department of Environmental and Energy Systems Studies, Lund University, Sweden, April 1991.

Per Svenningsson, **Omvandling av energi - hur stort är primärenergibehovet för att leverera energi till slutlig användning?**, IMES/EESS Report No. 4, Department of Environmental and Energy Systems Studies, Lund University, Sweden, September 1991.

ISSN 1102-3651

ISRN LUTFD2/TFEM--91/3001--SE + (1-121)

ISBN 91-88360-01-6

Johan Callin, Björn Svennesson, Eric White, **Energy and industrialization, The choice of technology in the paper and pulp industry in Tanzania**, Master Thesis, IMES/EESS Report No. 5, Department of Environmental and Energy Systems Studies, Lund University, Sweden, February 1991.

Mattias Lundberg, **Samproduktion av el och värme med gasturbiner och gasmotorer, En analys av hur mycket el som kan produceras med kraftvärmeteknik som har högt el till värmeförhållande**, IMES/EESS Report No. 6, Department of Environmental and Energy Systems Studies, Lund University, Sweden, September 1991.

ISSN 1102-3651

ISRN LUTFD2/TFEM--91/3002--SE + (1-140)

ISBN 91-88360-00-8

Brita Olerup, **Att genomföra förändringar - En effektivare energi-användning**, IMES/EESS Report No. 7, Department of Environmental and Energy Systems Studies, Lund University, Sweden, May 1991.

Anders Mårtensson, **Energy Efficiency Improvement by Measurement and Control. A case study of reheating furnaces in the steel industry**, IMES/EESS Report No. 8, Department of Environmental and Energy Systems Studies, Lund University, Sweden, March 1992.

ISSN 1102-3651

ISRN LUTFD2/TFEM--92/3003--SE + (1-48)

ISBN 91-88360-02-4

Deborah Wilson, **Evaluating Alternatives: Aspects of an Integrated Approach Using Ethanol in Thailand's Transportation Sector**, IMES/EESS Report No. 9, Department of Environmental and Energy Systems Studies, Lund University, Sweden, May 1993.

ISSN 1102-3651

ISRN LUTFD2/TFEM--93/3004--SE + (1-42)

ISBN 91-88360-04-0

P. Schlyter, G. Bengtsson, **Bedömning av kronutglesning hos gran och tall i fält och i storskaliga flygbilder**, IMES/EESS Report No. 10, Department of Environmental and Energy Systems Studies, Lund University, Sweden, May 1993.

ISSN 1102-3651

ISRN LUTFD2/TFEM--93/3005--SE + (1-33)

ISBN 91-88360-06-7

Anders Mårtensson, **Supply Quality Control at Large Scale Integration of Renewable Energy Sources of Electricity in the Swedish National Grid**, IMES/EESS Report No. 11, Department of Environmental and Energy Systems Studies, Lund University, Sweden, May 1993.

ISSN 1102-3651

ISRN LUTFD2/TFEM--93/3006--SE + (1-29)

ISBN 91-88360-08-3

Anders Mårtensson, **Evaluating Energy Efficiency Improvements - A Case Study on Information Technology for Steel Heating Furnaces**, IMES/EESS Report No. 12, Department of Environmental and Energy Systems Studies, Lund University, Sweden, July 1993.

ISSN 1102-3651

ISRN LUTFD2/TFEM--93/3007--SE + (1-41)

ISBN 91-88360-09-1

Lars Lundahl, **The Wind Water Tunnel at IMES- A Facility for Empirical Studies of Aerosol Deposition**, IMES/EESS Report No. 13, Department of Environmental and Energy Systems Studies, Lund University, Sweden, March 1994.

ISSN 1102-3651

ISRN LUTFD2/TFEM--94/3008--SE + (1-36)

ISBN 91-88360-11-3

Joel Swisher, **Dynamics of Electric Energy Efficiency in Swedish Residential Buildings**, IMES/EESS Report No. 14, Department of Environmental and Energy Systems Studies, Lund University, Sweden, March 1994.

ISSN 1102-3651

ISRN LUTFD2/TFEM--94/3009--SE + (1-25)

ISBN 91-88360-18-0

Joel Swisher, Lena Christiansson, **Dynamics of Energy Efficiency in Lighting and Other Commercial Uses in Sweden**, IMES/EESS Report No. 15, Department of Environmental and Energy Systems Studies, Lund University, Sweden, April 1994.

ISSN 1102-3651

ISRN LUTFD2/TFEM--94/3010--SE + (1-33)

ISBN 91-88360-15-6

Richard Weston, **Aerosol Deposition: Process Modelling Experiments**, IMES/EESS Report No. 16, Department of Environmental and Energy Systems Studies, Lund University, Sweden, April 1994.

ISSN 1102-3651

ISRN LUTFD2/TFEM--94/3011--SE + (1-50)

ISBN 91-88360-14-8

Pål Börjesson, **Energianalyser av biobränsleproduktion i svenskt jord- och skogsbruk - idag och kring 2015**, IMES/EESS Report No. 17, Department of Environmental and Energy Systems Studies, Lund University, Sweden, July 1994.

ISSN 1102-3651

ISRN LUTFD2/TFEM--94/3012--SE + (1-63)

ISBN 91-88360-20-2

Annika Carlsson, **Developing a Methodology to Assess Environmental Effects of Consumption Patterns - A Case Study**, IMES/EESS Report No. 18, Department of Environmental and Energy Systems Studies, Lund University, Sweden, December 1994.

ISSN 1102-3651

ISRN LUTFD2/TFEM--94/3013--SE + (1-61)

ISBN 91-88360-19-9

Annika Carlsson, **Swedish Food Consumption and the Environment - a Trend Analysis During the Period of Consumerism**, IMES/EESS Report No. 19, Department of Environmental and Energy Systems Studies, Lund University, Sweden, June 1995.

ISSN 1102-3651

ISRN LUTFD2/TFEM--95/3014--SE + (1-40)

ISBN 91-88360-21-0

Britt-Marie Johnsson, **Axis och miljö - en nulägesrapport**, IMES/EESS Report No. 20, Department of Environmental and Energy Systems Studies, Lund University, Sweden, April 1996.

ISSN 1102-3651

ISRN LUTFD2/TFEM--96/3015--SE + (1-62)

ISBN 91-88360-26-1

Lena Christiansson, **Dynamics of Electricity Efficiency in Commercial Air-Distribution Systems in Sweden**, IMES/EESS Report No. 21, Department of Environmental and Energy Systems Studies, Lund University, Sweden, April 1996.

ISSN 1102-3651

ISRN LUTFD2/TFEM--96/3016--SE + (1-24)

ISBN 91-88360-28-8

Mindaugas Raulinaitis, **Biomass for Heat and Electricity: a Sustainable Resource in the Lithuanian Energy System**, IMES/EESS Report No. 22, Department of Environmental and Energy Systems Studies, Lund University, Sweden, August 1996.

ISSN 1102-3651

ISRN LUTFD2/TFEM--96/3017--SE + (1-48)

ISBN 91-88360-29-6

Jürgen Salay, **Electricity Production and SO2 Emissions in Poland's Power Industry**, IMES/EESS Report No. 23, Department of Environmental and Energy Systems Studies, Lund University, Sweden, September 1996.

ISSN 1102-3651

ISRN LUTFD2/TFEM--96/3018--SE + (1-38)

ISBN 91-88360-31-8

Annika Carlsson, **Greenhouse Gas Emissions in the Life-Cycle of Carrots and Tomatoes**, IMES/EESS Report No. 24, Department of Environmental and Energy Systems Studies, Lund University, Sweden, June 1995.

ISSN 1102-3651

ISRN LUTFD2/TFEM--97/3019--SE + (1-74)

ISBN91-88360-35-0

Sophia Chong, **Institutions in an Era of Global Warming on Institutional Dynamics in the European Union**, IMES/EESS Report No. 25, Department of Environmental and Energy Systems Studies, Lund University, Sweden, December 1997.

ISSN 1102-3651

ISRN LUTFD2/TFEM--98/3020--SE + (1-22)

ISBN91-88360-38-5

Johannes Stripple, **The Image of Climate Change: On Organisational Cognition and Responses**, IMES/EESS Report No. 26, Department of Environmental and Energy Systems Studies, Lund University, Sweden, January 1999.

ISSN 1102-3651

ISRN LUTFD2/TFEM--98/3021--SE + (1-24)

ISBN91-88360-39-3

Jessica Johansson and Ingrid Wigstrand, **Källsortering för ökad återvinning hos Skanska Prefab, (Increased recovery through source separation at Skanska Prefab)**, IMES/EESS Report No. 27, Department of Environmental and Energy Systems Studies, Lund University, Sweden, June 1998.

ISSN 1102-3651

ISRN LUTFD2/TFEM--98/3022--SE + (1-168)

ISBN91-88360-41-5

Joakim Nordqvist, **Rural Residential District Heating in North China**, IMES/EESS Report No. 28, Department of Technology and Society, Environmental and Energy Systems Studies, Lund University, Sweden, June 2000.

ISSN 1102-3651

ISRN LUTFD2/TFEM--00/3023--SE + (1-75)

ISBN91-88360-45-8

Jannice Hansson, **Miljöledningssystem i Skanska Väg, Region Syd**, IMES/EESS Report No. 29, Department of Technology and Society, Environmental and Energy Systems Studies, Lund University, Sweden, June 2000.

ISSN 1102-3651

ISRN LUTFD2/TFEM--00/3024--SE + (1-xx)

ISBN91-88360-46-6

Peter Helby, **Voluntary agreements, implementation and efficiency. European relevance of case study results. Reflections on transferability to voluntary agreement schemes at the European level**. IMES/EESS Report No. 30, Department of Technology and Society, Environmental and Energy Systems Studies, Lund University, Sweden, December 2000.

ISSN 1102-3651

ISRN LUTFD2/TFEM--00/3025--SE + (1-64)

ISBN91-88360-47-4

Jonas Kågström, Kerstin Åstrand and Peter Helby, **Voluntary agreements, implementation and efficiency. Swedish country study report. Covering the EKO-Energi programme. With case studies in pulp and paper and heavy vehicle manufacturing**. IMES/EESS Report No. 31, Department of Technology and Society, Environmental and Energy Systems Studies, Lund University, Sweden, December 2000.

ISSN 1102-3651

ISRN LUTFD2/TFEM--00/3026--SE + (1-105)

ISBN91-88360-48-2

Peter Helby, **Renewable energy projects in Sweden: An overview of subsidies, taxation, ownership and finance**. IMES/EESS Report No. 32, Department of Technology and Society, Environmental and Energy Systems Studies, Lund University, Sweden, December 2000.

ISSN 1102-3651

ISRN LUTFD2/TFEM--00/3027--SE + (1-36)

ISBN91-88360-49-0

Peter Helby, **Renewable energy projects in Denmark: An overview of subsidies, taxation, ownership and finance**. IMES/EESS Report No. 33, Department of Technology and Society, Environmental and Energy Systems Studies, Lund University, Sweden, December 2000.

ISSN 1102-3651

ISRN LUTFD2/TFEM--00/3028--SE + (1-52)

ISBN91-88360-50-4

Pål Börjesson, **Framtida tillförsel och avsättning av biobränslen i Sverige - Regionala analyser.** IMES/EESS Report No. 34, Department of Technology and Society, Environmental and Energy Systems Studies, Lund University, Sweden, June 2001.

ISSN 1102-3651

ISRN LUTFD2/TFEM--01/3029--SE + (1-49)

ISBN91-88360-51-2

Bengt Johansson, Pål Börjesson, Karin Ericsson, Lars J Nilsson and Per Svenningsson, **The Use of Biomass for Energy in Sweden – Critical Factors and Lessons Learned.**

IMES/EESS Report No. 35, Department of Technology and Society, Environmental and Energy Systems Studies, Lund University, Sweden, August 2002.

ISSN 1102-3651

ISRN LUTFD2/TFEM--02/3030--SE + (1-46)

ISBN 91-88360-53-9

Publikationer från Sociologiska institutionen Lunds universitet

Beställes från Sociologiska institutionen, Box 114, 221 00 Lund

Telefax 046-222 47 94 E-post repro@soc.lu.se.

Vänligen ange person- eller organisationsnummer.

Böckerna levereras mot faktura.

Aktuella priser anges på www.soc.lu.se/info/publ.

Lund Dissertations in Sociology (ISSN 1102-4712)

- 13 Anders Neergaard *Grasping the Peripheral State: A Historical Sociology of Nicaraguan State Formation* 401 sidor ISBN 91-89078-00-4 (1997)
- 14 Gudmund Jannisa *The Crocodile's Tears: East Timor in the Making* 328 sidor ISBN 91-89078-02-0 (1997)
- 15 Eduardo Naranjo *Den auktoritära staten och ekonomisk utveckling i Chile: Jordbruket under militärregimen 1973-1981* 429 sidor ISBN 91-89078-03-9 (1997)
- 16 Arne Wangel *Safety Politics and Risk Perceptions in Malaysian Industry* 404 sidor ISBN 91-89078-06-3 (1997)
- 17 Jan Inge Jönhill *Samhället som system och dess ekologiska omvärld: En studie i Niklas Luhmanns sociologiska systemteori* 521 sidor ISBN 91-89078-09-8 (1997)
- 18 Per Lindquist *Det klyvbara ämnet: Diskursiva ordningar i svensk kärnkraftspolitik 1972-1980* 445 sidor ISBN 91-89078-11-X (1997)
- 19 Elvi Richard *I första linjen: Arbetsledares mellanställning, kluvenhet och handlingsstrategier i tre organisationer* 346 sidor ISBN 91-89078-17-9 (1997)
- 20 Mia Einarsdotter-Wahlgren *Jag är konstnär! En studie av erkännandeprocessen kring konstnärskapet i ett mindre samhälle* 410 sidor ISBN 91-89078-20-9 (1997)
- 21 Margareta Nilsson-Lindström *Tradition och överskridande: En studie av flickors perspektiv på utbildning* 165 sidor ISBN 98-89078-27-6 (1998)
- 22 Margareta Popoola *Det sociala spelet om Romano Platso* 294 sidor ISBN 91-89078-33-0 (1998)
- 23 Annika Eriksson *En gangster kunde kanske älska sin mor... Produktionen av moraliska klichéer i amerikanska polis- och deckarserier* 194 sidor ISBN 91-89078-36-5 (1998)
- 24 Teketel Abebe Kebede *'Tenants of the State': The Limitations of Revolutionary Agrarian Transformation in Ethiopia, 1974-1991* 364 sidor ISBN 91-89078-38-1 (1998)

- 25 Vesa Leppänen *Structures of District Nurse–Patient Interaction* 256 sidor ISBN 91-89078-44-6 (1998)
- 26 Zeth Idof Ståhl *Den goda viljans paradoxer: Reformers teori och praktik speglade i lärares erfarenheter av möten i skolan* 259 sidor ISBN 91-89078-45-4 (1998)
- 27 Bengt-Åke Gustafsson *Symbolisk organisering: En studie av organisatorisk förändring och meningsproduktion i fyra industriföretag* 343 sidor ISBN 91-89078-48-9 (1998)
- 28 Martin Munk *Livsbaner gennem et felt: En analyse af eliteidrætsudoveres sociale mobilitet og rekonverster af kapital i det sociale rum* 412 sidor ISBN 91-89078-72-1 (1999)
- 29 Lottie Wahlin *Den rationella inbrottstjuven? En studie om rationalitet och rationellt handlande i brott* 172 sidor ISBN 91-89078-85-3 (1999)
- 30 Chris Mathieu *The Moral Life of the Party: Moral Argumentation and the Creation of meaning in the Europe Policy Debates of the Christian and Left-Socialist Parties in Denmark and Sweden 1960-1996* 404 sidor ISBN 91-89078-96-9 (1999)
- 31 Roland Ahlstrand *Förändring av deltagandet i produktionen: Exempel från slutmonteringsfabriker i Volvo* 165 sidor ISBN 91-7267-008-8 (2000)
- 32 Mikael Klintman *Nature and the Social Sciences: Examples from the Electricity and Waste Sectors* 209 sidor ISBN 91-7267-009-6 (2000)
- 33 Kerstin Hultén *Datorn på köksbordet: En studie av kvinnor som distansarbetar i hemmet* 181 sidor ISBN 91-89078-77-2 (2000)
- 34 Åke Nilsén *”en empirisk vetenskap om duet”: Om Alfred Schutz bidrag till sociologin* 164 sidor ISBN 91-7267-020-7 (2000)
- 35 Magnus Karlsson *Från Jernverk till Hjärnverk: Ungdomstidens omvandling i Ronneby under tre generationer* 233 sidor ISBN 91-7267-022-3 (2000)
- 36 Verica Stojanovic *Unga arbetslösa ansikten: Identitet och subjektivitet i det svenska och danska samhället* 237 sidor ISBN 91-7267-042-8 (2001)
- 37 Bradley D. Knopff *Reservation Preservation: Powwow Dance, Radio, and the Inherent Dilemma of the Preservation Process* 218 sidor ISBN 91-7267-065-7 (2001)
- 38 Sergio Cuadra *Mapuchefolket – i gränsernas land: En studie av autonomi, identitet, etniska gränser och social mobilisering* 247 sidor ISBN 91-7267-096-7 (2001)
- 39 Charlotta Ljungberg *Bra mat och dåliga vanor: Om förtroendefulla relationer och oroliga reaktioner på livsmedelsmarknaden* 177 sidor ISBN 91-7267-097-5 (2001)
- 40 Christina Spännar *Med främmande bagage: Tankar och erfarenheter hos unga människor med ursprung i annan kultur, eller Det postmoderna främlingskapet* 232 sidor ISBN 91-7267-100-9 (2001)
- 41 Rolf Larsson *Between Crisis and Opportunity: Livelihoods, diversification, and inequality among the Meru of Tanzania* 519 sidor Ill. ISBN 91-7267-101-7 (2001)

- 42 Fouday Kamara *Economic and Social Crises in Sierra Leone: The Role of Small-scale Entrepreneurs in Petty Trading as a Strategy for Survival 1960-1996* 239 sidor ISBN 91-7267-102-5 (2001)
- 43 Birgitta Höglund *Ute & Inne: Kritisk dialog mellan personalkollektiv inom psykiatrin* 206 sidor ISBN 91-7267-103-3 (2001)
- 44 Christopher Kindblad *Gift and Exchange in the Reciprocal Regime of the Miskito on the Atlantic Coast of Nicaragua, 20th Century* 279 sidor ISBN 91-7267-113-0 (2001)
- 45 Erik Wesser *"Har du varit ute och shoppat, Jacob?" En studie av Finansinspektionens utredning av insiderbrott under 1990-talet* 217 sidor ISBN 91-7267-114-9 (2001)
- 46 Henrik Stenberg *Att bli konstnär: Om identitet, subjektivitet och konstnärskap i det senmoderna samhället* 219 sidor ISBN 91-7267-121-1 (2002)
- 47 Adriana Copes *Entering Modernity: The Marginalisation of the Poor in the Developing Countries. An Account of Theoretical Perspectives from the 1940's to the 1980's* 184 sidor ISBN 91-7267-124-6 (2002)
- 48 Carl Cassegård *Shock and Naturalization: An inquiry into the perception of modernity* 249 sidor ISBN 91-7267-126-2 (2002)
- 49 Åsa Waldo *Staden och resandet: Mötet mellan planering och vardagsliv* 235 sidor ISBN 91-7267-123-8 (2002)
- 50 Johan Stierna *Lokal översättning av svenskhet och symboliskt kapital: Det svenska rummet i Madrid 1915-1998* 300 sidor ISBN 91-7267-136-X (2003)
- 51 Malin Arvidson *Demanding Values: Participation, empowerment and NGOs in Bangladesh* 214 sidor ISBN 91-7267-138-6 (2003)
- 52 Mario Zetino Duarte *Vi kanske kommer igen, om det låser sig: Kvinnors och mäns möte med familjerådgivning* 246 sidor ISBN 91-7267-141-6 (2003)
- 53 Lisbeth Lindell *Mellan 'frisk och sjuk: En studie av psykiatrisk öppenvård* 310 sidor ISBN 91-7267-143-2 (2003)
- 54 Peter Gregersen *Making the Most of It? Understanding the social and productive dynamics of small farmers in semi-arid Iringa, Tanzania* 263 sidor ISBN 91-7267-147-5 (2003)
- 55 Frans Oddner *Kafékultur, kommunikation och gränser* 296 sidor ISBN 91-7267-157-2 (2003)
- 56 Torun Elsrud *Taking Time and Making Journeys: Narratives on Self and the Other among Backpackers* 225 sidor ISBN 91-7267-164-5 (2004)
- 57 Erika Jörgensen *Hållbar utveckling, samhällsstruktur och kommunal identitet: En jämförelse mellan Västervik och Varberg* 242 sidor ISBN 91-7267-163-3 (2004)
- 58 Marianne Hedlund *Shaping Justice: Defining the disability benefit category in Swedish social policy* 223 sidor ISBN 91-7267-167-X (2004)
- 59 Jeanette Hägerström *Vi och dom och alla dom andra andra på Komvux: Etnicitet, genus och klass i samspel* 234 sidor ISBN 91-7267-169-6 (2004)
- 60 Filippa Säwe *Att tala med, mot och förbi varandra: Samtal mellan föräldrar och skolledning på en dövskola* 215 sidor ISBN 91-7267-173-4 (2004)

Licentiate's Dissertations in Sociology (ISSN 1403-6061)

- 1996:1 Forsberg, Pia *Välfärd, arbetsmarknad och korporativa institutioner: En studie av Trygghetsrådet SAF/PTK* 147 sidor
ISBN 91-89078-07-1
- 1996:2 Klintman, Mikael *Från "trivialt" till globalt: Att härleda miljöpåverkan från motiv och handlingar i urbana sfärer* 171 sidor ISBN 91-89078-46-2
- 1996:3 Höglund, Birgitta *Att vårda och vakta: Retorik och praktik i en rättspsykiatrisk vårdkontext* 215 sidor ISBN 91-89078-68-3
- 1997:1 Jacobsson, Katarina *Social kontroll i dövvärlden* 148 sidor
ISBN 91-89078-18-7
- 1997:2 Arvidsson, Adam *Den sociala konstruktionen av "en vanlig Människa": Tre betraktelser kring reklam och offentlighet* 122 sidor ISBN 91-89078-26-8
- 1998:1 Lundberg, Magnus *Kvinnomisshandel som polisärende: Att definiera och utdefiniera* 136 sidor ISBN 91-89078-40-3
- 1998:2 Stojanovic, Verica *Att leva sitt liv som arbetslös... Svenska och danska ungdomars relationer, ekonomi, bostadssituation och värdesättning av arbete* 148 sidor ISBN 91-89078-54-3
- 1998:3 Wesser, Erik *Arbetsmarknad och socialförsäkring i förändring: En studie av långtidssjukskrivning och förtidspensionering på 90-talet* 150 sidor ISBN 91-89078-57-8
- 1999:1 Radmann, Aage *Fotbollslandskapet: Fotboll som socialt fenomen* 167 sidor ISBN 91-89078-81-0
- 1999:2 Waldo, Åsa *Vardagslivets resor i den stora staden* 288 sidor
ISBN 91-89078-88-8
- 1999:3 Säwe, Filippa *Om samförstånd och konflikt: Samtal mellan föräldrar och skolledning på en specialskola* 159 sidor ISBN 91-89078-93-4
- 1999:4 Schmitz, Eva *Arbetarkvinnors mobiliseringar i arbetarrörelsens barndom: En studie av arbetarkvinnors strejkaktiviteter och dess inflytande på den svenska arbetarrörelsen* 138 sidor
ISBN 91-89078-99-3
- 2000:1 Copes, Adriana *Time and Space: An Attempt to Transform Relegated Aspects in Central Issues of the Sociological Inquiry* 177 sidor
ISBN 91-7267-003-7
- 2000:2 Gottskalksdottir, Bergthora *Arbetet som en port till samhället: Invandrarakademikers integration och identitet* 89 sidor
ISBN 91-7267-012-6
- 2000:3 Alkvist, Lars-Erik *Max Weber och rationalitetsformerna* 176 sidor
ISBN 91-7267-019-3
- 2001:1 Bergholtz, Zinnia *Att arbeta förebyggande: Tankar kring ett hälsoprojekt* 50 sidor ISBN 91-7267-043-6

Lund Studies in Sociology (ISSN 0460-0045)

- 1 Sara Goodman & Diana Mulinari (red) *Feminist Interventions in Discourses on Gender and Development: Some Swedish Contributions* 250 sidor ISBN 91-89078-51-9 (1999)
- 2 Roland Ahlstrand *Norrköpingsmodellen: – ett projekt för ny sysselsättning åt personalen vid Ericsson Telecom AB i Norrköping* 114 sidor ISBN 91-7267-026-6 (2001)
- 3 Göran Djurfeldt & Pernille Gooch *Bondkärningar – kvinnoliv i en manlig värld* 60 sidor ISBN 91-7267-095-9 (2001)
- 4 Karen Davies *Disturbing Gender: On the doctor—nurse relationship* 115 sidor ISBN 91-7267-108-4 (2001)
- 5 Jan Olof Nilsson & Kjell Nilsson *Old Universities in New Environments: New Technology and Internationalisation Processes in Higher Education* 116 sidor ISBN 91-7267-174-2 (2004)

Research Reports in Sociology (ISSN 1651-596X)

- 1996:1 Ahlstrand, Roland *En tid av förändring: Om involvering och exkludering vid Volvos monteringsfabrik i Torshälla 1991-1993* 116 sidor ISBN 91-89078-15-2
- 1997:1 Lindblad, Eva, et al *Unga vuxna: Berättelser om arbete, kärlek och moral* 192 sidor ISBN 91-89078-14-4
- 1997:2 Lindén, Anna-Lisa (red) *Thinking, Saying, Doing: Sociological Perspectives on Environmental Behaviour* 103 sidor ISBN 91-89078-13-6
- 1997:3 Leppänen, Vesa *Inledning till den etnometodologiska samtalsanalysen* 76 sidor ISBN 91-89078-16-0
- 1997:4 Dahlgren, Anita & Ingrid Claezon *Nya föräldrar: Om kompisföräldraskap, auktoritet och ambivalens* 117 sidor ISBN 91-89078-08-X
- 1997:5 Persson, Anders (red) *Alternativ till ekonomismen* 71 sidor ISBN 91-89078-22-5
- 1997:6 Persson, Anders (red) *Kvalitet och kritiskt tänkande* 67 sidor ISBN 91-89078-25-X
- 1998:1 Isenberg, Bo (red) *Sociology and Social Transformation: Essays by Michael Mann, Chantal Mouffe, Göran Therborn, Bryan S. Turner* 79 sidor ISBN 91-89078-28-4
- 1998:2 Björklund Hall, Åsa *Sociologidoktorer: Forskarutbildning och karriär* 84 sidor ISBN 91-89078-31-4
- 1998:3 Klintman, Mikael *Between the Private and the Public: Formal Carsharing as Part of a Sustainable Traffic System – an Exploratory Study* 96 sidor ISBN 91-89078-32-2

- 1998:4 Lindén, Anna-Lisa & Annika Carlsson-Kanyama *Dagens livsstilar i framtidens perspektiv* 74 sidor ISBN 91-89078-37-7
- 1998:5 Ahlstrand, Roland *En tid av förändring: Dominerande koalitioner och organisationsstrukturer vid Volvo Lastvagnars monteringsfabriker i Tuve 1982-1994* 94 sidor ISBN 91-89078-37-3
- 1998:6 Sahlin, Ingrid *The Staircase of Transition: European Observatory on Homelessness. National Report from Sweden* 66 sidor ISBN 91-89078-39-X
- 1998:7 Naranjo, Eduardo *En kortfattad jämförelse mellan den asiatiska och chilenska socioekonomiska erfarenheten* 42 sidor ISBN 91-89078-42-X
- 1998:8 Bosseldal, Ingrid & Johanna Esseveld *Bland forskande kvinnor och teoretiserande män: Jämställdhet och genus vid Sociologiska institutionen i Lund* 103 sidor ISBN 91-89078-59-4
- 1998:9 Bosseldal, Ingrid & Carl Hansson *Kvinnor i mansrum: Jämställdhet och genus vid Sociologiska institutionen i Umeå* 82 sidor ISBN 91-89078-60-8
- 1998:10 Bosseldal, Ingrid & Merete Hellum *Ett kvinnligt genombrott utan feminism? Jämställdhet och genus vid Sociologiska institutionen i Göteborg* 83 sidor ISBN 91-89078-61-6
- 1998:11 Morhed, Anne-Marie *Det motstridiga könet: Jämställdhet och genus vid Sociologiska institutionen i Uppsala* 103 sidor ISBN 91-89078-62-4
- 1998:12 Bosseldal, Ingrid & Sanja Magdalenic *Det osynliga könet: Jämställdhet och genus vid Sociologiska institutionen i Stockholm* 71 sidor ISBN 91-89078-63-2
- 1998:13 Bosseldal, Ingrid & Stina Johansson *Den frånvarande genusteorin: Jämställdhet och genus vid Sociologiska institutionen i Linköping* 62 sidor ISBN 91-89078-64-0
- 1998:14 Hydén, Håkan & Anna-Lisa Lindén (red) *Lagen, rätten och den sociala tryggheten: Tunnelbygget genom Hallandsåsen* 154 sidor ISBN 91-89078-67-5
- 1998:15 Sellerberg, Ann-Mari (red) *Sjukdom, liv och död – om samband, gränser och format* 165 sidor ISBN 91-89078-66-7
- 1999:1 Pacheco, José F. (ed.) *Cultural Studies and the Politics of Everyday Life: Essays by Peter Dahlgren, Lars Nilsson, Bo Reimer, Monica Rudberg, Kenneth Thompson, Paul Willis. Introductory comments by Ron Eyerman and Mats Trondman* 105 sidor ISBN 91-89078-84-5
- 1999:2 Lindén, Anna-Lisa & Leonardas Rinkevicius (eds.) *Social Processes and the Environment – Lithuania and Sweden* 171 sidor ISBN 91-7267-002-9
- 2000:1 Khalaf, Abdulhadi *Unfinished Business – Contentious Politics and State-Building in Bahrain* 120 sidor ISBN 91-7267-004-5
- 2000:2 Pacheco, José F. (red.) *Kultur, teori, praxis: Kultursociologi i Lund* 238 sidor ISBN 91-7267-015-0

- 2000:3 Nilsson, Jan Olof *Berättelser om Den Nya Världen* 92 sidor
ISBN 91-7267-024-X
- 2001:1 Alkvist, Lars-Erik *Max Webers verklighetsvetenskap* 147 sidor
ISBN 91-7267-099-1
- 2001:2 Pacheco, José F. (red) *Stadskultur: Bidrag av Eric Clark, Richard Ek, Mats Franzén, Camilla Haugaard, Magnus Carlsson, Charlotte Kira-Kimby, José F. Pacheco, Margareta Popoola, Ingrid Sahlin, Catharina Thörn, Magnus Wennerhag, Niklas Westberg* 125 sidor ISBN 91-7267-115-7
- 2002:1 Wendel, Monica *Kontroversen om arbetstidsförkortning: En sociologisk studie av tre försök med arbetstidsförkortning inom Malmö kommun* 209 sidor ISBN 91-7267-166-5
- 2002:2 Thelander, Joakim *"Säker är man ju aldrig": Om riskbedömningar, skepsis och förtroende för handel och bankärenden via Internet* 58 sidor ISBN 91-7267-117-3
- 2002:3 Dahlgren, Anita *Idrott, motion och andra fritidsintressen: En enkätundersökning bland 17-åriga flickor och pojkar i Landskrona, Kävlinge och Svalöv* 39 sidor ISBN 91 7267-123-8 (2002)
- 2002:4 Wendel, Monica *Mot en ny arbetsorganisering: En sociologisk studie av några försöksprojekt med flexibla arbetstider och distansarbete inom Malmö kommun* 144 sidor ISBN 91-7267-129-7
- 2002:5 Sörensen, Jill *Utvärderingsmodell för flexibla arbetstider inom Malmö kommun* 76 sidor ISBN 91-7267-132-7
- 2003:1 Klintman, Mikael & Kjell Mårtensson, med Magnus Johansson *Bioenergi för uppvärmning – hushållens perspektiv* 98 sidor
ISBN 91-7267-148-3
- 2004:1 Sara Johnsdotter *FGM in Sweden: Swedish legislation regarding "female genital mutilation" and implementation of the law* 68 sidor
ISBN 91-7267-162-9
- 2004:2 Annika Carlsson-Kanyama, Anna-Lisa Lindén & Björn Eriksson *Hushållskunder på elmarknaden: Värderingar och beteenden* 133 sidor
ISBN 91-7267-166-9

Working Papers in Sociology (1404-6741)

- 1997:1 Sjöberg, Katarina (red) *Vetenskapsteori* 92 sidor
ISBN 91-89078-10-1
- 1997:2 Lindholm, Jonas & Kirstine Vinderskov *Generationen der blev kulturpendlere: Et kvalitativt studie af unge muslimers hverdag* 171 sidor ISBN 91-89078-19-5
- 1999:1 Jørgensen, Erika *Perspektiv på social hållbarhet i Varberg och Västervik* 65 sidor ISBN 91-89078-75-6
- 1999:2 Holmström, Ola *En utvärdering av en utvärdering eller Berättelsen om hur jag förlorade min sociologiska oskuld* 93 sidor
ISBN 91-89078-91-8

- 2000:1 Kimby, Charlotte Kira & Camilla Haugaard *Kroppen i den computermedierede kommunikation* 93 sidor ISBN 91-7267-007-X
- 2000:2 Bing Jackson, Hannah *Forandringer i arbejdslivet og i familjelivet: Om kvinders livsformer ved årtusindeskiftet* 43 sidor ISBN 91-7267-017-7
- 2000:3 Bing Jackson, Hannah *Family and Fertility Patterns in Denmark – a “Postmodern” Phenomenon: On the relationship between women’s education and employment situation and the changes in family forms and fertility* 52 sidor ISBN 91-7267-018-5
- 2002:1 Henecke, Birgitta & Jamil Khan *Medborgardeltagande i den fysiska planeringen: En demokratiteoretisk analys av lagstiftning, retorik och praktik* 38 sidor ISBN 91-7267-134-3
- 2003:1 Persson, Marcus & Joakim Thelander *Mellan relativism och realism: Forskarstudenter om vetenskapsteori* 89 sidor ISBN 91-7267-146-7
- 2003:2 Barmark, Mimmi *Sjuka hus eller sjuka människor? Om boenderelaterad ohälsa bland malmöbor* 46 sidor ISBN 91-7267-151-3
- 2004:1 Marcus Persson & Katarina Sjöberg (red) *Om begrepp och förståelse: Att problematisera det enkla och förenkla det svåra* 61 sidor ISBN 91-7267-171-8

Evaluation Studies

- 1997:1 Persson, Anders *Räddningstjänstutbildning för brandingenjörer – en utvärdering* 37 sidor ISBN 91-89078-12-8
- 1997:2 Björklund Hall, Åsa *På spaning efter tillvaron som doktorand – med hjälp av forskarstuderandes röster* 72 sidor ISBN 91-89078-21-7
- 1998:1 Bierlein, Katja, Leila Misirli & Kjell Nilsson *Arbetslivsrehabilitering i samverkan: Utvärdering av Projekt Malmö Rehab 2000* 63 sidor ISBN 91-89078-30-6
- 1998:2 Mulinari, Diana *Reflektioner kring projektet KvinnoKrami/MOA* 84 sidor ISBN 91-89078-55-1
- 1998:3 Mulinari, Diana & Anders Neergard *Utvärdering av projektet ”Steg till arbete”* 72 sidor ISBN 91-89078-56-X
- 1998:4 Misirli, Leila & Monica Wendel *Lokal samverkan – till allas fördel?: En utvärdering av Trelleborgsmodellen – ett arbetsmarknadspolitiskt försök med ”friår”, inom Trelleborgs kommun* 45 sidor ISBN 91-89078-58-6
- 1998:5 Bierlein, Katja & Leila Misirli *Samverkan mot ungdomsarbetslöshet: Utvärdering av projekt Kompassen i Helsingborg* 80 sidor ISBN 91-89078-69-1
- 1999:1 Bierlein, Katja & Ellinor Platzer *Myndighetssamverkan i projekt Malmö Rehab 2000: Utvärdering 1997-98* 75 sidor ISBN 91-89078-74-8

- 1999:2 Ahlstrand, Roland & Monica Wendel *Frågor kring samverkan: En utvärdering av Visionsbygge Burlöv – ett myndighetsövergripande projekt för arbetslösa invandrare* 51 sidor ISBN 91-89078-82-9
- 1999:3 Nilsson Lindström, Margareta *En processutvärdering av projektet Trampolinen: Ett vägledningsprojekt riktat till långtidsarbetslösa vid Arbetsförmedlingen i Lomma* 104 sidor ISBN 91-89078-94-2
- 1999:4 Nilsson Lindström, Margareta *En processutvärdering av projektet New Deal: Ett vägledningsprojekt för långtidsarbetslösa kvinnor inom kontor och administration* 107 sidor ISBN 91-89078-95-0
- 1999:5 Wendel, Monica *Utvärdering av projekt arbetsLÖSningar: En arbetsmarknadsåtgärd i samverkan för långtidsjukskrivna och långtidsarbetslösa* 63 sidor ISBN 91-7267-000-2

Afrint Working Paper (ISSN 1651-5897)

- 1 Larsson, Roilf, Hans Holmén & Mikael Hammarskjöld *Agricultural Development in Sub-Saharan Africa* 48 sidor ISBN 91-7267-133-5
- 2 Djurfeldt, Göran & Magnus Jirstrom *Asian Models of Agricultural Development and their Relevance to Africa* 47 sidor ISBN 91-7267-137-8

Studies in Bodies, Gender and Society (ISSN 1652-1102)

- 1 Adam Hansson *Det manliga klimakteriet: Om försöket att lansera ett medicinska begrepp* 50 sidor ISBN 91-7267-158-0 (2003)
- 2 Maria Norstedt *Att skapa dikotomier och bibehålla genusordningar: An analys av tidningen Taras berättelser om kropp, kön och medelålder* 52 sidor ISBN 91-7267-159-9 (2003)

Lund Studies in Media and Communication (ISSN 1104-4330)

- 4 Åsa Thelander *En resa till naturen på reklamens villkor* 216 sidor ISBN 91-7267-125-4 (ak. avh. 2002)
- 5 Ulrika Sjöberg, *Screen Rites: A study of Swedish young people's use and meaning-making of screen-based media in everyday life* 314 sidor ISBN 91-7267-128-9 (ak. avh. 2002)
- 6 Charlotte Simonsson *Den kommunikativa utmaningen: En studie av kommunikationen mellan chef och medarbetare i en modern organisation* 272 sidor ISBN 91-7267-131-9 (ak. avh. 2002)
- 7 Mats Heide *Intranät – en ny arena för kommunikation och lärande* 244 sidor ISBN 91-7267-130-0 (ak. avh. 2002)

- 8 Helena Sandberg *Medier & fetma: En analys av vikt* 297 sidor
ISBN 91-7267-170-X (ak. avh. 2004)

Media and Communication Studies Research Reports
(ISSN 1404-2649)

- 1998:1 Linderholm, Inger *Miljöanpassad trafik i Vetlanda kommun: En första utvärdering av ett informationsprojekt om förbättrat trafikbeteende till förmån för miljön, på uppdrag av Vägverket* 104 sidor ISBN 91-89078-50-0
- 1999:1 Linderholm, Inger *Självt Säker 1996, 1997 och 1998: En utvärdering av tre års trafiksäkerhetskampanj riktad till unga trafikanter i Skaraborgs län* 54 sidor ISBN 91-89078-73-X
- 1999:2 Jarlbro, Gunilla *Miljöanpassad trafik i Vetlanda kommun: En andra utvärdering av ett Community Intervention-projekt på uppdrag av Vägverket* 51 sidor ISBN 91-89078-90-X
- 2000:1 Jarlbro, Gunilla *Miljöanpassad trafik i Vetlanda kommun: En tredje utvärdering av ett Community Intervention-projekt på uppdrag av Vägverket* 42 sidor ISBN 91-7267-023-1
- 2001:1 Palm, Lars *Istället för höjda bensinskatter? En analys av projektet "Miljöanpassad trafik i Vetland"* 50 sidor ISBN 91-7267-104-1
- 2001:2 Palm, Lars & Marja Åkerström *Vem utmanade vem? En utvärdering av projektet "Utmanarkommunerna"* 56 sidor ISBN 91-72667-106-8
- 2001:3 Jarlbro, Gunilla *Forskning om miljö och massmedier: En forskningsöversikt* 35 sidor ISBN 91-7267 112-2
- 2003:1 Jarlbro, Gunilla *Manliga snillen och tokiga feminister: En analys av mediernas rapportering kring tillsättningen av professuren i historia vid Lunds universitet våren 2002* 35 sidor ISBN 91-7267-145-9
- 2004:1 Gunilla Jarlbro *Mellan tonårsfylleri och prissälda lådviner: En analys av pressens rapportering av alkohol första halvåret 1995, 1998 och 2003* 45 sidor ISBN 91-7267-172-6

Media and Communication Studies Working Papers
(ISSN 1404-2630)

- 1998:1 Bengtsson/Hjorth/Sandberg/Thelander *Möten på fältet: Kvalitativ metod i teori och praktik* 150 sidor ISBN 91-89078-34-9
- 1998:2 Jonsson, Pernilla & Lars Uhlin *Digital-TV: Inte bara ett or och nollor. En mångdimensionell studie av digital-TV i allmänhetens intresse* 113 sidor ISBN 91-89078-41-1
- 1999:1 Sandberg, Helena & Åsa Thelander *När miljökrisen är här: Fallet Hallandsåsen – människors oro, deras upplevelser av myndigheters agerande och medias roll* 114 sidor ISBN 91-89078-71-3

- 1999:2 Åkerström, Marja *Internet och demokratin* 100 sidor ISBN 91-89078-86-1
- 1999:3 Sjöberg, Ulrika *I dataspelens värld: En studie om hur barn använder och upplever dataspel* 89 sidor ISBN 91-89078-98-5
- 2000:1 Heide, Mats *Metateorier och forskning om informationsteknik* 92 sidor ISBN 91-7267-005-3
- 2000:2 Jonsson, Pernilla & Lars Uhlin ... *och nu blir det digital-TV! Vision och verklighet bland vanligt folk* 80 sidor ISBN 91-7267-016-9

Lund Monographs in Social Anthropology (ISSN 1101-9948)

- 3 Enrique Pérez-Arias *Mellan det förflutna och framtiden: Den sandinistiska revolutionen i Nicaragua* 322 sidor ISBN 91-89078-01-2 (ak. avh. 1997)
- 4 B. G. Karlsson *Contested Belonging: An Indigenous People's Struggle for Forest and Identity in Sub-Himalayan Bengal* 318 sidor ISBN 91-89078-04-7 (ak. avh. 1997)
- 5 Christer Lindberg (red) *Antropologiska porträtt 2* 342 sidor ISBN 91-89078-05-5 (1997)
- 6 Pernille Gooch *At the Tail of the Buffalo: Van Gujjar pastoralists between the forest and the world arena* 391 sidor ISBN 91-89078-53-5 (ak. avh. 1998)
- 7 Johnny Persson *Sagali and the Kula: A regional systems analysis of the Massim* 245 sidor ISBN 91-89078-87-X (ak. avh. 1999)
- 8 Thomas Malm *Shell Age Economics: Marine Gathering in the Kingdom of Tonga, Polynesia* 430 sidor ISBN 91-89078-97-7 (ak. avh. 1999)
- 9 Ulf Johansson Dahre *Det förgångna är framtiden: Ursprungsfolk och politiskt självbestämmande i Hawai'i* 228 sidor III. ISBN 91-7267-107-6 (ak. avh. 2001)
- 10 Sara Johnsdotter *Created by God: How Somalis in Swedish Exile Reassess the Practice of Female Circumcision* 301 sidor ISBN 91-7267-127-0 (ak. avh. 2002)
- 11 Oscar Andersson *Chicagoskolan: Institutionaliseringsen, idétraditionen & vetenskapen* 336 sidor ISBN 91-7267-153-X (ak. avh. 2003)
- 12 Aje Carlbom *The Imagined versus the Real Other: Multiculturalism and the Representation of Muslims in Sweden* 234 sidor ISBN 91-7267-154-8 (ak. avh. 2003)
- 13 Eva-Malin Antoniusson *Överdosisens antropologi: En kontextuell studie* 232 sidor ISBN 91-7267-161-0 (ak. avh. 2003)

Licentiate's Dissertation in Social Anthropology (ISSN 1404-7683)

- 1999:1 Parker, Peter *Cognition and Social Organisation: A Framework* 125 sidor ISBN 91-89078-76-4
- 1999:2 Johansson Dahre, Ulf *Politik med andra medel: En antropologisk betraktelse av rättens politiska och ideologiska förhållanden* 137 sidor ISBN 91-7267-006-1

Working Papers in Social Anthropology (ISSN 1652-442X)

- 2004:1 Kristina Göransson *Filial Children and Ageing Parents: Intergenerational Family Ties as Politics and Practice among Chinese Singaporeans* 26 sidor ISBN 91-7267-175-0

Lund Studies in Sociology of Law (ISSN 1403-7246)

- 1 Hydén, Håkan (red) *Rättssociologi – då och nu: En jubileumsskrift med anledning av rättssociologins 25 år som självständigt ämne i Sverige* 148 sidor ISBN 91-89078-23-3 (1997)
- 2 Hydén, Håkan & Alf Thoor (red) *Rätt i förändring: Om kristendenser i svensk rätt* 146 sidor ISBN 91-89078-24-1 (1997)
- 3 Hydén, Håkan *Rättsociologi som rättsvetenskap* 130 sidor ISBN 91-89078-47-0 (1998)
- 4 Carlsson, Bo *Social Steerage and Communicative Action: Essays in Sociology of Law* 326 sidor ISBN 91-89078-65-9 (1998)
- 5 Wickenberg, Per *Normstödjande strukturer: Miljötematiken börjar slå rot i skolan* 546 sidor ISBN 91-89078-78-0 (ak. avh. 1999)
- 6 Gillberg, Minna *From Green Image to Green Practice: Normative action and self-regulation* 218 sidor ISBN 91-89078-80-2 (ak. avh. 1999)
- 7 Carlsson, Bo *Social Norms & Moral Feelings: Essays in Sociology of Law* 86 sidor ISBN 91-89078-83-7 (1999)
- 8 Hydén, Håkan *Rättsociologi som emancipatorisk vetenskap* 221 sidor ISBN 91-89078-89-6 (1999)
- 9 Bartolomei, María Luisa & Håkan Hydén (eds.) *The Implementation of Human Rights in a Global World: Recreating a cross-cultural and interdisciplinary approach* 186 sidor ISBN 91-89078-92-6 (1999)
- 10 Carlsson, Bo *Excitement, Fair Play, and Instrumental Attitudes: Images of Legality in Football, Hockey, and PC Games* 89 sidor ISBN 91-7267-010-X (2000)
- 11 Ryberg-Welander, Lotti *Arbetstidsregleringens utveckling: En studie av arbetstidsreglering i fyra länder* 412 sidor ISBN 91-7267-011-8 (ak. avh. 2000)
- 12 Carlsson, Bo *Rättsociologi och populärkultur* 102 sidor ISBN 91-7267-118-1 (2001)
- 13 Pfannenstill, Annika *Rättsociologiska studier inom området autism: Rättsanvändning i en kunskapskonkurrerande miljö* 214 sidor ISBN 91-7267-120-3 (ak. avh. 2002)
- 14 Gustavsson, Håkan *Rättens polyvalens: En rättsvetenskaplig studie av sociala rättigheter och rättssäkerhet* 478 sidor ISBN 91-7267-135-1 (ak. avh. 2002)
- 16 Rejmer, Annika *Vårdnadsvister: En rättsociologisk studie av tingsrätts funktion vid handläggning av vårdnadskonflikter med utgångspunkt från barnets bästa* 248 sidor ISBN 91-7267-142-4 (ak. avh. 2003)

- 17 Baier, Matthias *Norm och rättsregel: En undersökning av tunnelbygget genom Hallandsåsen* 197 sidor ISBN 91-7267-144-0
- 18 Friis, Eva *Sociala utredningar om barn: En rättssociologisk studie av lagstifningens krav, utredningarnas argumentationer och konsekvenser för den enskilde* 290 sidor ISBN 91-7267-150-5
- 19 Patrik Olsson *Legal Ideals and Normative Realities: A Case Study of Children's Rights and Child Labor Activity in Paraguay* 178 sidor ISBN 91-7256-155-6
- 20 David Hoff *Varför etiska kommittéer?* 306 sidor ISBN 91-7256-156-4

Sociology of Law Research Reports (ISSN 1404-1030)

- 1998:1 Hydén, Håkan (red) *Rättssociologiska perspektiv på hållbar utveckling* 218 sidor ISBN 91-89078-43-8
- 1999:1 Grip, Elsa *Kan kommunen kontrollera kretsloppen? En studie i styrmedel för den fysiska samhällsplaneringen i riktning mot kretsloppssamhället* 107 sidor ISBN 91-89078-70-5
- 1999:2 Grip et al, Elsa *"Den som tar ska ge igen": Balansering – ett rättvist system för miljöhänsyn i samhällsbyggandet?* 106 sidor ISBN 91-89078-79-9
- 1999:3 Hydén, Håkan (red) *Aspekter av och perspektiv på normer: Rättssociologer reflekterar kring normer* 177 sidor ISBN 91-7267-001-0
- 2000:1 Wickenberg, Per *Greening Education in Europe: Research Report on Environmental Education, Learning for Sustainable Development and local Agenda 21 in Europe* 112 sidor ISBN 91-7267-021-5
- 2000:2 Hydén, Håkan, Minna Gillberg & Per Wickenberg *Miljöledning i Citytunnelprojektet: MiC-projektet, delrapport 1: Bakgrund och samråd* 74 sidor ISBN 91-7267-025-8
- 2003:1 Wickenberg, Per *Brunnarna i Holma: Samrådets konkreta genomförande 2000-2002 för Citytunnelprojektet i Malmö* 274 sidor ISBN 91-7267-149-1
- 2004:1 Karsten Åström *Prioriteringar i socialtjänsten: En analys av rättsliga förutsättningar* 46 sidor ISBN 91-7267-163-7

Övrigt

- Att skriva uppsats: Råd, anvisningar och bedömningskriterier inför uppsatsarbetet på MKV 203 och MKV 104* 37 sidor ISBN 91-89078-49-7
- Från seminarium till storinstitution: Sociologi i Lund 1947-1997* (Sociologiska institutionens Årsbok 1996) 105 sidor
- Institution i rörelse: Utbildning och forskning inför år 2000* (Sociologiska institutionens Årsbok 1997) 153 sidor ISBN 91-89078-29-2

Sedan plan- och bygglagen trädde i kraft 1987 så har betydelsen av medborgarnas aktiva deltagande i den fysiska planeringen betonats i såväl lagstiftning som offentlig retorik. Detta har emellertid ofta skett utan en närmare diskussion av vilka demokratiska värden man vill uppnå och vilka förutsättningarna är för inflytande och dialog. De bakomliggande demokratiidealerna har med andra ord lyst med sin frånvaro.

I denna skrift analyseras vilken demokratisyn som kommer till uttryck i den kommunala fysiska planeringen, med särskilt fokus på medborgarnas deltagande och inflytande. Studien visar att gällande lagstiftning har klara deltagardemokratiska och deliberativa ambitioner. Till följd av att ökad effektivitet varit ett parallellt mål med plan- och bygglagen har dock visst utrymme skapats för begränsningar i medborgardeltagandet. Den faktiska planeringsprocessen liknar vidare mer de liberala demokratimodellerna, där medborgarnas deltagande har en nedtonad betydelse. Sammanfattningsvis visar studien att det finns ett tydligt gap mellan retorik, lagstiftning och praktik vad gäller medborgarnas möjligheter till inflytande över den fysiska planeringen och det faktiska stadsbyggandet, något som lyfts fram som en förklaring till problem med bristande legitimitet.

DEPARTMENT OF SOCIOLOGY • LUND UNIVERSITY

Working Paper in Sociology

P. O. BOX 114 • S-221 00 LUND • SWEDEN

ISSN 1404-6741

ISBN 91-7267-134-3